

Kótyuk István

MONDATTANI ELEMZÉSEK

Segédkönyv a magyar nyelvtan tanulmányozásához

Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці ІІ

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Rákóczi-füzetek XXVIII.

Kótyuk István

MONDATTANI ELEMZÉSEK

Segédkönyv a magyar nyelvtan tanulmányozásához

PoliPrint
Ungvár – 2007

A jelen kiadvány oktatási segédkönyv a magyar mondatelméleti anyagának begyakorlásához, az elsajátítandó mondatelméleti ismeretek rendszerbe szerveződéséhez. A magyar szakos főiskolai hallgatók számára készült, de haszonnal forgathatják a magyartanárok és mindenki, aki a mondatelméleti kérdéseiről érdeklődik.

A kiadásért felelős: *Orosz Ildikó*
Korrektúra: *a szerző*
Tördelés: *Garanyi Béla*

**A kiadvány megjelenését az Apáczai Közalapítvány
támogatta**

©II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai
Magyar Főiskola, 2007
©Kótyuk István, 2007

ISBN 978-966-7966-55-3

Készült:
PoliPrint Kft
Ungvár, Turgenyev u. 2
Felelős vezető: Kovács Dezső

Tartalom

Az egyszerű mondat	7
A mondatok fajai	7
Funkcióváltó mondatok	9
A szó szerkezetek	11
A mondatrészek	20
Az alany	20
Az állítmány	23
Az alany és az állítmány egyeztetése	27
A tárgy	30
A határozók	34
A jelzők	44
A halmazott (többtagú) mondatészek	53
A mondatrészek elemzése kérdések alapján	57
Az összetett mondat	63
Az alárendelő összetett mondat	63
A mellérendelő összetett mondat	76
A többszörösen összetett mondat	81
A mondatátzövődés	90
A kihagyásos többszörösen összetett mondat	91

A mondattani elemzés célja a mondatrendszerének és részrendszereinek, a mondattani jelenségeknek, kategóriáknak alapos elsajátíttatása a főiskolai program keretében, a beszédértési készségek és jártasság szilárdítása, illetőleg fokozása.

A módszeres – az általánostól az egyedi felé, a tágabb kategóriától a szűkebb felé tartó – funkcionális elemzés fejleszti az elvonatkoztató-képességet és a logikus gondolkodást.

Minden egyes témánál megadtuk az elemzés vázlatát – az egymást keresztező szempontokat és a meghatározandó nyelvtani kategóriákat.

Az elemzés menetét mintákon is bemutatjuk. Az egyes témáknál azonban csak a témával kapcsolatos elemzést adjuk (takarékosság okán), a diáknak azonban célszerű elvégezni az addig tanult kategóriák elemzését is, ahogyan ezt a szó szerkezeti alapú funkcionális elemzés megkívánja vagy – mint például az alárendelő összetett mondatok esetében – szükségessé teszi.

Az elemzési minták után önálló elemzésre szánt példamondatokat közlünk. A gazdag példaanyag kiválasztásánál arra törekedtünk, hogy egy-egy mondattani jelenséget minél teljesebben, minél sokoldalúbban bemutassunk, a nyelvi kifejezés hihetetlen gazdagságát és szépségeit is szemléltetve.

AZ EGYSZERŰ MONDAT

A mondatok fajai

A mondat fajának elemzése során meghatározandó nyelvtani kategóriák:

A mondat:

I. Funkciója szerint:

1. közlő: a) spontánul közlő; b) felelő;
2. érdeklődő: a) kijelentést váró; b) felszólítást váró.

II. Szerkezete szerint:

1. egyszerű;
2. összetett, illetőleg többszörösen összetett.

III. Tagolódása szerint:

1. tagolatlan;
2. tagolt: a) teljes: 1) tömmondat; 2) bővített;
b) hiányos: 1) pontosan tagolható; 2) pontosan nem tagolható.

IV. Logikai tartalmának minősége szerint:

1. állító;
2. tagadó, illetőleg tiltó.

V. Tartalma szerint (a megnyilatkozás indítéka szerint, a beszélő szándéka szerint, jellemző grammatikai kifejező eszközei szerint):

1. kijelentő (kijelentő modalitás, ereszkedő hanglejtés);
2. felkiáltó (erős érzelmi intonáció);
3. óhajtó (feltételes mód, óhajtó módosítószó vagy elsőszemélyűség, érzelmi intonáció);
4. felszólító (felszólító mód, másodikszemélyűség (vagy magázó 3. személy), érzelmi intonáció);
5. kérdő: a) eldöntendő (-e kérdőszó vagy emelkedő-eső hanglejtés);
b) kiegészítendő (kérdő névmás vagy kérdő névmási határozószó, ereszkedő hanglejtés).

Minták:

1. Hagyjatok szaladni még, tündérekbe hinni, fehér csészéből szelíden fehér tejet inni. (Kosztolányi)
  1. Funkciója szerint spontánul közlő.
  2. Szerkezete szerint egyszerű mondat.
  3. Tagolódása szerint tagolt, teljes, bővített mondat.
  4. Logikai minősége szerint állító.
  5. Tartalma szerint felszólító; jellemző kifejező eszközei: felszólító modalitás, 2. személyű ige, érzelmi intonáció.

2. Ó, bár fedezné még sötét a hajnalcsillag üstökét! (Arany)
  1. Spontánul közlő; 2. egyszerű; 3. tagolt, teljes, bővített; 4. állító;
  5. óhajtó; jellemző kifejező eszközei: feltételes módú állítmány, óhajtó módosítószó, érzelmi intonáció.

3. Nem lebecsülendő dolog! (Köznyelv)
  1. Spontánul közlő; 2. egyszerű; 3. tagolt, hiányos, pontosan tagolható; 4. tagadó; 5. felkiáltó; jellemző kifejező eszköze az erős érzelmi intonáció.

4. Ha nem szeretsz, mért nem mondtad régen? (Népdal)
  1. Érdeklődő, kijelentést váró; 2. összetett alárendelő; az 1. tagmondat: tagolt, teljes, tagadó; kijelentő;
  - a 2. tagmondat: tagolt, teljes, bővített; állító; kiegészítendő kérdő; jellemző kifejező eszköze a kérdő névmási határozószó.

5. Sarjad-e még a fáradt tarló borús rögén vidám kalász? (Tóth Árpád)
  1. érdeklődő, kijelentést váró; 2. egyszerű; 3. tagolt, teljes, bővített; 4. állító; 5. eldöntendő kérdő; jellemző kifejező eszköze az -e kérdőszó.

6. Felednék, de nem tudok!
  1. közlő, felelő; 2. összetett mellérendelő.
  - Az 1. tagmondat: tagolt, teljes főmondat; állító, óhajtó; jellemző kifejező eszköze a feltételes módú állítmány, az elsőszemélyűség és az érzelmi hanglejtés;
  - a 2. tagmondat: tagolt, teljes főmondat, tagadó, kijelentő, jellemző kifejező eszköze a kijelentő módú állítmány és az ereszkedő hanglejtés.

Példamondatok:

1. Ezüstös fejszesuhanás játszik a nyárfa levelén. (József Attila)
2. Ó, csillagok, ismertek-e még engem? (Kosztolányi)

3. Bárcsak ne is lenne úr senki a világon! (Gárdonyi)
4. Bús, átkos emberhomlokomhoz érve nem reszket hú kezed szelíd fehé-
re? (Tóth Árpád)
5. Ó, úgy szeretnék eggyé válni véled! (József Attila)
6. Ébredj, deli hajnal, te rózsazöldölő! (Arany)
7. Mért dolgozik a test a lélekért? (Szabó Lőrinc)
8. Ki tudja nekem adni még a te egyetlen melegséged? (Ady)
9. Zászlónkon a szabadság s függetlenség ragyog! (Vörösmarty)
10. Merre, merre, lángoló hevemben? Honnan, honnan, ó nem földi lény?
(Kölcsey)
11. Civilizációt lehet mesterségesen rögtönözni, kultúrát nem. (Lyka Károly)
12. Legizzóbb dallamával szakadt meg szinte egy vezénylő kéztől leintve a
szomszéd erdőben a madár-zenekar.
13. Már az álom vizében gázolok. A mellemig ér. Aztán feljebb. Már államat
és szájamat veri. Azonnal ellep. (Kosztolányi)
14. Be jó dacolni, be jó a cifra bánat, be jó bolondulni utánad! (Ady)
15. Ki a síkra a kunyhókból, miljomok! (Petőfi)
16. Ne a lélekzetvételt. A zihálást... Ne a mozdulatot. A kapkodást. A kam-
pó csöndjét, azt jegyezd. (Pilinszky János)
17. Volnék kis pacsirta, hogy zenghetne dalom harmatos, virágos, illatos
hajnalon. (Arany)
18. Vörös májusra vígan zöldelő szabad májust hadd hozzon a jövő! (Ju-
hász Gyula)
19. Ezen a szürke téli reggelen hahotázó hózivatarba, ködbe, gyászfüstö-
lőt lógázva, összetörve, halott szerelmem sírva temetem. (Kosztolányi)

Funkcióváltó mondatok

A mondat funkciót válthat:

1. a tartalom síkján:

- a) kérdő mondat óhajtó, felkiáltó, felszólító funkcióban;
- b) felkiáltó mondat óhajtó, felszólító funkcióban;
- c) felszólító mondat óhajtó funkcióban;

2. logikai minősége síkján:

- a) állító mondat tagadó funkcióban;
- b) tagadó mondat állító funkcióban.

Minták:

1. S ki hallja meg a költő énekét? (Arany)

- Állító kérdő mondat tagadó felkiáltó funkcióban. (Értelme: A költő énekét nem hallja meg senki!)
2. Ne válasszunk magunknak csillagot? (Petőfi)
Tagadó kérdő mondat állító felszólító funkcióban. (Értelme: Válasszunk csak...)
  3. Hát harapok én?
Állító kérdő mondat tagadó felkiáltó funkcióban. (Értelme: Én nem harapok!)
  4. Itt élned, halnod kell! (Vörösmarty)
Felkiáltó mondat felszólító funkcióban. (Értelme: Itt élj, itt halj meg!)
  5. Még egyszer, szerelem, érzem lángodat! (Vörösmarty)
Felszólító mondat óhajtó funkcióban. (Értelme: Bárcsak érezném...)

Példamondatok:

1. Új szent szövetség kösse össze mind embertestvérek jó reményeit.
(Juhász Gyula)
2. Kit érdekelne már a dal? Ki örvend fonnyadó virágnak, miután a törzsök kihal? (Arany)
3. Ó, mért nem lettem én muzsikus? (Babits)
4. Ó, hadd öllek által, mint ritka aranyércet olvasztók forrósága! (József Attila)
5. Mit ér a szó, hol ostor kellene? (Arany)
6. Minek magunkat lassan ölni? Nem jobb egyszerre megdögölni?
(József Attila)
7. Legyen minden magyar utód különb ember, mint apja volt! (Vörösmarty)
8. Istenem, istenem, mért nem adtál szárnyat, hogy utolérhetném az anyai vágyat! (Arany)
9. A legszebb dal felszálljon, emberben vérré váljon, legyen a szívek táján örökös tűzszivárvány! (Nagy László)
10. Indulás a hegynek fel!
11. Mért nem találkoztunk a mámor, a vágyak, az ifjú álmok idején? (Kiss József)
12. Ki írja fel keserves könnyeinket, hogy jó királyunk megláthassa azt?
(Katona József)
13. Régi kor árnya felé visszaremegni mit ér? (Kölcsey)
14. Csak ne szerettelek volna! Most búsulásom sem volna. (Népdal)
15. Gyertyát ide! A vajúdo pityergést hadd lássam elsápadni ajkamon.
(Kosztolányi)
16. Ki merne nem kiáltani vagy éppen mást kiáltani az ezrek és ezrek között? (Petőfi)

A szószerkezetek

A szószerkezetek elemzésekor meghatározandó nyelvtani kategóriák:

I. A szószerkezet faja:

A. Egyszerű szószerkezetfajták:

1. Alanyi-állítmányi fajták (kétsarkúak):

a) igei állítmányú: **szél zenél;**

b) névszói állítmányú: **az ég kék;**

c) névszói-igei állítmányú: **az ég kék volt.**

2. Alárendelő (egysarkú) fajták:

a) alanyos szószerkezet: **árvíz okozta (károk), idő telvén;**

b) tárgyias szószerkezet: **esőt hoz, sokat ígérő, bír futni;**

c) határozós szószerkezet: **a földön ül, napok óta esik, nagyon hangos;**

d) jelzős szószerkezet:

a) minőség-, illetőleg mennyiségjelzős: **zöld rét, sok hűhó;**

b) birtokos jelzős: **a fa teteje, a fának a teteje, teteje a fának;**

c) értelmező jelzős: **barátok, a régiiek; mesét sokat; a kocsit, a barátomét; a barátomat, Bélát.**

3. Mellérendelő (két- vagy többsarkú) fajták:

a) kapcsolatos szószerkezet: **a kutya meg a macska; télen is, nyáron is;**

b) ellentétes szószerkezet: **szép, de drága; nem ma, hanem holnap;**

c) választó szószerkezet: **élve vagy halva; akár itt, akár ott;**

d) magyarázó utótagú szószerkezet: **elfogadható, mert helyes (válasz);**

e) következtető utótagú szószerkezet: **helyes, tehát elfogadható.**

B. Szószerkezetcsoportok:

1. szószerkezetlác: **nagyon kiváló eredményeket elért sportoló;**

2. szószerkezetbokr: **holnap a barátjával vidékre utazik nyaralni;**

3. szószerkezet sor: **kedden vagy szerdán, de délután;**

4. bővített alaptagú szószerkezet: **szép őszi reggel.**

C. Rejtett (kihagyásos) szó szerkezet: **(én) írok, a (te) kezded, várlak (téged).**

II. A szó szerkezet megformáltságának grammatikus eszköze (alaki kitevője):

1. Az alany és az állítmány egyeztetésének eszközei:

a) igei személyragok: **ti énekeltek;**

b) -k többesjel: **hűvösek az esték;**

c) kopulák: **az esték hűvösek voltak, ti vidámak vagytok.**

2. Az alárendelő szó szerkezetfajtákban:

a) viszonyragok: **házhoz szállít, házat épít, a háznak a teteje;**

b) névutók: **a ház mellett, a ház elé, a ház mögül;**

c) birtokos személyragok: **az én könyvem, az én könyveim;**

d) zérus kitevő: **vihar lesz; elvágtam az ujjam;**

3. A mellérendelő szó szerkezetekben:

a) kötőszók: **ma vagy holnap, ma és holnap;**

b) zérus kitevő: **ma, holnap, holnapután.**

III. A szó szerkezet tagjainak szófaja és mondatrészi szerepe.

Minták:

1. A téli tájon didergő faluk az ingem alá bújnak melegedni. (Váci Mihály)
a faluk bújnak – predikatív szó szerkezet;

alanya: a faluk – határozott névelős főnév többes számban;

állítmánya: bújnak – igei állítmány többes szám harmadik személyben;

didergő faluk – alárendelő jelzős szó szerkezet;

alaptagja az alany;

alárendelt tagja: didergő – minőségjelző, folyamatos történetű aktív melléknévi igenévvel kifejezve;

a szó szerkezet nyelvtanilag megformálatlan (zérus kitevőjű): a jelzőt nem egyeztetjük a jelzett szóval;

tájon didergő – alárendelő határozós szó szerkezet;

alaptagja: a didergő minőségjelző;

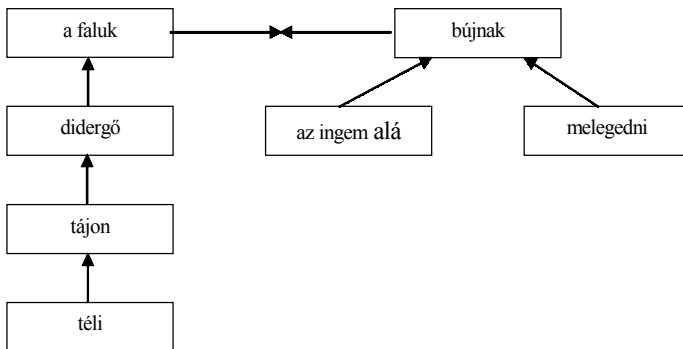
alárendelt tagja: tájon – helyhatározó, ragos főnévvel kifejezve;

a szó szerkezet nyelvtani megformálója a superessivusi esetrag;

téli tájon – alárendelő jelzős szó szerkezet;

- alaptagja: a tájon helyhatározó;
 alárendelt tagja: téli – minőségjelző, melléknévvel kifejezve;
 a szó szerkezet megformálatlan (a minőségjelzőt nem egyeztetjük a jelzett szóval);
- az ingem alá bújnak - alárendelő határozós szó szerkezet ;
 alaptagja az állítmány;
 alárendelt tagja: az ingem alá – helyhatározó névutós főnévvel kifejezve, megformáltságának eszköze a névutó;
- az (én) ingem alá – rejtett birtokos jelzős szó szerkezet;
 alaptagja a helyhatározó;
 alárendelt tagja az odaértett birtokos jelző: az egyes számú első személyű személynévmás, amelyre az alaptag birtokos személyragja utal;
- bújnak melegedni - alárendelő határozós szerkezet;
 alaptagja az állítmány;
 alárendelt tagja: melegedni – célhatározó, főnévi igenévvel kifejezve;
 a szó szerkezet nyelvtanilag megformálatlan: a főnévi igenév nem kaphat viszonyragot.

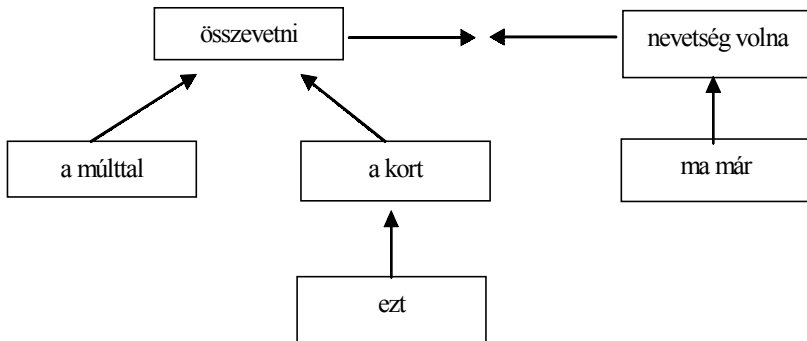
Ábrázolva:

2. A múlttal összevetni neveltség volna ezt a kort ma már. (Baranyi Ferenc)
 összevetni neveltség volna – predikatív szó szerkezet;
 alanya: összevetni – főnévi igenév;
 állítmánya: neveltség volna – névszói-ige állítmány; névszói része:

nevetség – főnév; igei része: volna – a létige feltételes módú alakja;
 a nyelvtani megformálás eszköze az egyes számú 3. személyű egyeztetés (mindkét tagon zérus kitevővel);
 összevetni a kort – alárendelő tárgyas szószerkezet;
 alaptagja a főnévi igenévi alany;
 alárendelt tagja: a kort – tárgy, főnévvel kifejezve;
 a szószerkezet megformáltságának eszköze az accusativusi esetrag az alárendelt tagon;
 ezt a kort – alárendelő jelzős szószerkezet;
 alaptagja a kort tárgy;
 alárendelt tagja: ezt – kijelölő jelző, közelre mutató főnévi névmással kifejezve, amely egyeztetve van a jelzett szóval;
 a múlttal összevetni – alárendelő határozás szószerkezet;
 alaptagja a főnévi igenévi alany;
 alárendelt tagja: a múlttal – állandó határozó, főnevesült befejezett történésű aktív melléknévi igenévvel kifejezve;
 a nyelvtani megformáltság eszköze az instrumentalis-comitativusi esetrag az alárendelt tagon;
 nevetség volna ma már – alárendelő határozós szószerkezet;
 alaptagja a névszói-igei állítmány;
 alárendelt tagja: ma már – időhatározó, tartalmaz időhatározószóval kifejezve, amelyet mértéksokalló módosítószó módosít;
 a nyelvtani megformáltság eszköze maga a határozószó.

Abrázolva:

3. Álmodám tavasszal, szép, derült, virágos tavaszi napokkal, zöld berek aljában susogó szellővel, csevegő patakkaal. (Arany)

(én) álmodám – kihagyásos predikatív szószerkezet;

alánya odaértett – az egyes számú első személyű személynévmás, az állítmány személyragja utal rá;

állítmánya: álmodám – igei állítmány;

tavasszal, napokkal, szellővel, patakkaal: mellérendelő, négysarkú kapcsolatos szószerkezet; a kapcsolatos viszonyt nem jelöli kötőszó;

álmodám tavasszal, napokkal, szellővel, patakkaal – alárendelő határozós szószerkezet;

alaptagja az állítmány;

alárendelt tagja: az állandó határozói szerepű kapcsolatos szószerkezet, melynek tagjai ragos főnevek;

a nyelvtani megformáltság eszköze az instrumentalis-comitativusi esetrag a mellérendelő szószerkezet tagjain;

tavaszi napokkal – alárendelő jelzős szószerkezet;

alaptagja a napokkal állandó határozó, a mellérendelő szószerkezet második tagja;

alárendelt tagja: tavaszi – minőségjelző, melléknévvel kifejezve;

a szószerkezetnek nincs alaki kitevője;

szép, derült, virágos – mellérendelő kapcsolatos szószerkezet, háromsarkú, a tagok közötti viszonyt nem jelöli kötőszó;

tagjainak szófaja: szép – melléknév, derült – melléknevesült befejezett történésű aktív melléknévi igenév; virágos – melléknév;

szép, derült, virágos tavaszi napokkal – bővített alaptagú jelzős szószerkezet;

alaptagja: a tavaszi napokkal jelzős szerkezet;

alárendelt tagja: a minőségjelzői szerepű háromsarkú kapcsolatos szószerkezet;

az alárendelő viszony jelöletlen (zérus kitevős);

susogó szellővel – alárendelő jelzős szószerkezet;

alaptagja a szellővel állandó határozó (a négysarkú kapcsolatos szerkezet harmadik tagja);

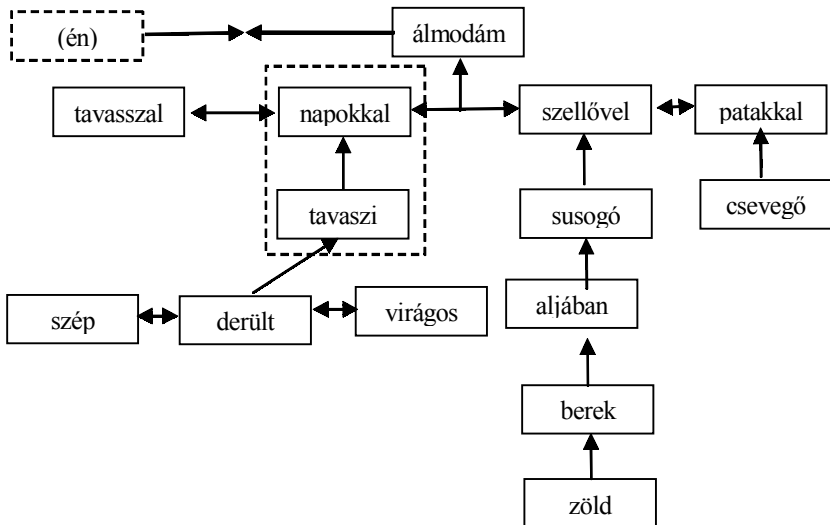
alárendelt tagja: susogó – minőségjelző, folyamatos történésű aktív melléknévi igenévvel kifejezve;

a tagok közötti viszony jelöletlen;

aljában susogó – alárendelő határozós szószerkezet;

- alaptagja: a melléknévi igenévi jelző;
- alárendelt tagja: aljában – helyhatározó, ragos főnévvel kifejezve;
- a szerkezet nyelvtani megformáltságának eszköze az inessivusi esetrag az alárendelt tagon;
- berek aljában – alárendelő jelzős szó szerkezet;
- alaptagja a helyhatározó;
- alárendelt tagja: berek – birtokos jelző, ragtalan főnévvel kifejezve;
- a szó szerkezeti viszonyt az alaptagon az egyes számú 3. személyű egy birtokra utaló birtokos személyrag jelöli, az alárendelt tagról a genitivusi esetrag elmaradt;
- zöld berek - alárendelő jelzős szó szerkezet;
- alaptagja a ragtalan birtokos jelző;
- alárendelt tagja: zöld – minőségjelző, melléknévvel kifejezve;
- a szó szerkezeti viszony jelöletlen;
- csevegő patakkal – alárendelő jelzős szó szerkezet;
- alaptagja: a patakkal állandó határozó (a négytagú kapcsolatos szó szerkezet negyedik tagja);
- alárendelt tagja: csevegő – minőségjelző, folyamatos történéssű aktív melléknévi igenévvvel kifejezve;
- a szó szerkezeti viszony jelöletlen.

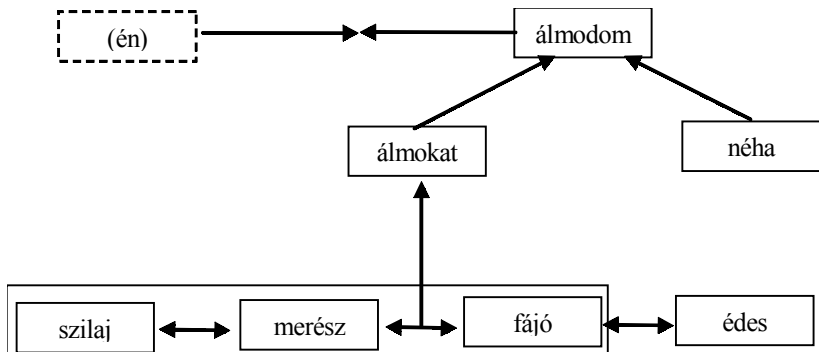
Ábrázolva:

4. Álmodom néha szilaj, merész, fájó, de mégis édes álmokat. (Ady)
- (én) álmodom – kihagyásos predikatív szó szerkezet;
 alanya: az odaértett egyes számú 1. személyű személynév más,
 az állítmány személyragja utal rá;
 állítmánya: álmodom – igei állítmány;
- álmodom álmokat – alárendelő tárgyias szó szerkezet (töismétlő szerkezet);
 alaptagja az állítmány;
 alárendelt tagja: álmokat – tárgy, többes számú főnévvel kifejezve;
 a szó szerkezeti viszony megformálásának eszköze az accusativusi esetrag;
- szilaj, merész, fájó, de mégis édes – szó szerkezetsor: első három tagja (a szilaj melléknév, a merész melléknév és a fájó melléknévesült folyamatos aktív melléknévi igenév) között jelöletlen kapcsolatos viszony van; ezekkel áll ellentétben a negyedik tag, az édes melléknév, a viszonyt két kötőszó is jelöli (de mégis);
- szilaj, merész, fájó, de mégis édes álmokat – alárendelő jelzős szó szerkezet;
 alaptagja az álmokat tárgy;
 alárendelt tagja a minőségjelzői szerepű szó szerkezetsor (halmozott minőségjelzők);
- álmodom néha – alárendelő határozós szó szerkezet;
 alaptagja az állítmány;
 alárendelt tagja: néha – időhatározó, határozatlan névmási időhatározó-szóval kifejezve;
 a szó szerkezeti viszonyt maga a határozószó jelöli.

Ábrázolva:

5. Az édesanyákról, a szívbeli kedvesünkről és a hazánkról sem vicceket, sem frázisokat nem illik mondani. (Veres Péter)

nem illik mondani – predikatív szó szerkezet;

alanya: mondani – főnévi igenév;

állítmánya: nem illik – tagadott személytelen igei állítmány;

sem vicceket, sem frázisokat – mellérendelő kétsarkú kapcsolatos szó szerkezet, tagjai többes számú ragos főnevek, a közöttük lévő viszonyt a sem..., sem páros kötőszó jelöli;

sem vicceket, sem frázisokat mondani – alárendelő tárgyias szó szerkezet;

alaptagja a főnévi igenévi alany;

alárendelt tagja: a kétsarkú kapcsolatos szó szerkezet (halmozott tárgy);

a szó szerkezeti viszonyt az accusativusi esetrag jelöli az alárendelt tagokon;

az édesanyánkról, a kedvesünkről és a hazánkról – mellérendelő háromsarkú kapcsolatos szó szerkezet, ragos főnevek; a tagok közötti viszonyt az és kötőszó jelöli;

az édesanyánkról, a kedvesünkről és a hazánkról mondani – alárendelő határozós szó szerkezet;

alaptagja a főnévi igenévi alany;

alárendelt tagja: a háromtagú kapcsolatos szó szerkezet – halmozott állandó határozók;

a szó szerkezeti viszonyt az alárendelt tagokon a delativusi esetrag jelöli;

a szívbeli kedvesünkről – alárendelő jelzős szó szerkezet;

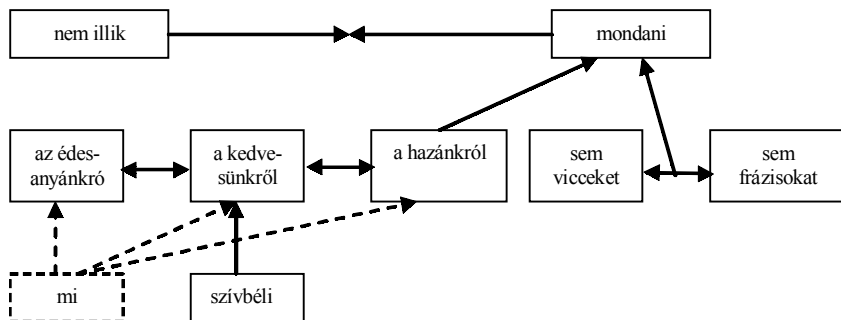
alaptagja: a kedvesünkről állandó határozó (a háromtagú kapcsolatos szó szerkezet második tagja);

alárendelt tagja: szívbeli – minőségjelző, mellé névvel kifejezve;

a szó szerkezeti viszony jelöletlen (a jelző zérus kitevős);

a mi édesanyánkról, kedvesünkről, és a hazánkról – rejtett birtokos jelzős szó szerkezet – az állandó határozóknak közös odaértett birtokos jelzője a többes első személyű személy név más, a szó szerkezeti viszonyt az alaptagok megfelelő birtokos személy ragja jelöli.

Ábrázolva:

Példamondatok:

1. Sugaras május zengi megint az életet. (Szabó Lőrinc)
2. A szemközti kapun munkások meg varrodás lányok siettek ki-be. (Németh László)
3. Fejünk fölött felhőtlen, tiszta kékség. (Weöres Sándor)
4. A nép most már akarva, nem akarva meg fogja vívni a döntő csatáját s elszóródik vagy felemelkedik. (Illyés Gyula)
5. E hazáért nem csalni – tenni kell! (Vajda János)
6. Kívánják, szomjazzák a jó Zrínyi vérét s ő vérevel együtt többi keresztényét. (Zrínyi)
7. Aszálytól se, jégtől se félsz. (Sinka István)
8. Valami kis kopott ember énekelget búsan, árván bolondságról, szerelemről, őszről, illó nyárról s körülötte elterülő néma magyar pusztaságról. (József Attila)
9. Az ember még nem ember, csak hadonászó veszélyes kamasz. (Weöres Sándor)
10. Járnám nem a kaszált, kiégett, de a még illatos mezőt. (Reviczky)
11. Nem a szavak, hanem a tettek nyelvén beszél az élet. (Papp Lajos)
12. Megfogyva bár, de törve nem – él nemzet e hazán! (Vörösmarty)
13. És szép, mert téboly ez a táj. (Kosztolányi)
14. Olvashatatlan s így használhatatlan szöveget kaptunk kézhez.
15. Manapság sokan becsstelen dolognak tartják a hízelgést, de ezek is inkább az elnevezésen háborodnak fel, mint magán a tényen. (Erasmus Rotterdamus)
16. S azon az estén, eső kerekedvén, beszorultak a tanya kis földes szobájába. (Babits Mihály)
17. Ez a nyár volt a legszebb, mert legszomorúbb nekem. (Juhász Gyula)
18. Ezek az apák most kérik fiaiktól az át nem adott, mert át nem adhatott ideálokat. (Illyés Gyula)

A mondatrészek

1. Az alany

Az elemzés során meghatározandó nyelvtani kategóriák:

I. A predikatív szó szerkezet:

1. az állítmány;
2. az alany;

II. Az alany faja:

1. megléte (kitétele) szerint:

- a) kitett alany: **Tombol a vihar. Valaki hív. Senki se szólt.**
- b) odaértett alany: **Indulok (én). Zörgetnek az ablakon. Éldegélünk.**
- c) lappangó alany: **Arra már nem futja. Jó neked!**

2. jelentése szerint:

- a) határozott alany: **Süvít a szél.**
- b) határozatlan alany: **Valaki hív. Zörgetnek az ablakon.**
- c) általános alany: **Bárki bejöhet. Senki se szólt. Éldegélünk.**

III. Az alany kifejezőmódja:

1. szófaja:

- a) főnév, főnévi igenév, főnévi névmás;
- b) főnévi szerepű egyéb szófaj;
- c) szó értékű mondat vagy mondatföredék;

2. alakja:

- a) alapalak (jelek, (birtokos) személyragok nélkül);
- b) jeles vagy személyragos alak.

IV. Kettős alany. Alárendelt alany. Alanytalanság.

Minták:

1. Óh el kellene most harapnom nyelvem, s ceruzatartó ujjamat letörnöm. (Ady)

Mellérendelő kapcsolatos összetett mondat.

Az 1. tagmondat predikatív szó szerkezetű: el kellene harapnom;

állítmánya: kellene – személytelen igei állítmány;

alanya: elharapnom – kitett határozott alany; főnévi igenév, egyes számú első személyű személyragos alakban.

(Az állítmány beékelődik a főnévi igenév és igekötője közé.)

- A 2. tagmondat predikatív szószerkezete kihagyásos: letörnöm (kellene);
 állítmányát odaértjük az előző tagmondatból;
 alanya: letörnöm – mint az előző tagmondatban.
2. Jóféle gyermek volt Gyurka... Kicsivel beérte, s kézen-közön felnőtt. (Tamási Áron)
 Az első mondat predikatív szószerkezete: gyermek volt Gyurka;
 állítmánya: gyermek volt – névszói igei állítmány;
 alanya: Gyurka – kitett határozott alany; tulajdonnév, személynév jeltelen, személyragtalan alakban.
 A Gyurka határozott alany a második mondat mindkét tagmondatának is odaértett alanya.
3. Gyermekeink hasznosan töltötték a nyarat. Némelyikük úszni is megtanult. (Köznyelv)
 Az 1. mondat predikatív szószerkezete: gyerekeink töltötték;
 állítmánya: töltötték – igei állítmány;
 alanya: gyerekeink – kitett határozott alany, több birtokra utaló többes számú 1. személyű birtokos személyragos főnévvel kifejezve.
 A 2. mondat predikatív szószerkezete: némelyikük megtanult;
 állítmánya: megtanult – igei állítmány;
 alanya: *némelyikük* – kitett határozatlan alany, főnevesült melléknévi határozatlan névmás többes számú 3. személyű személyragos alakban.
4. S csak midőn a tömkelegbe lépünk: venni észre gyászos tévedésünk. (Petőfi)
 Megszakított mondatrendű alárendelő összetett mondat, időhatározói mellékmondat.
 Az 1. tagmondat predikatív szószerkezete kihagyásos: névszói állítmánya a venni észre fordított szórendű igekötős főnévi igenév, amelyhez általános alanyt értünk oda (= bárki, akárki).
 A 2. tagmondat kihagyásos predikatív szószerkezet; lépünk – a többes számú első személyű igei állítmánynak odaértett általános alanya van (= mi mindnyájan).
5. Jobb nekünk a Vértes vadonában... (Vörösmarty)
 A mondat állítmánya: jobb – névszói állítmány középfokú melléknévvel kifejezve; lappangó alanyt értünk hozzá, amelynek képzelet meg sem határozható, de nincs is rá szükség.

6. Móricz Zsigmond... a mozdulni nehezeket nem szűnt meg a Magyar Messiások konokságával ostorozni. (Czine Mihály)
A predikatív szószerkezet: Móricz Zsigmond ostorozni nem szűnt meg;
állítmánya: nem szűnt meg – tagadott igei állítmány, fordított szórendű igekötős;
alanya: Móricz Zsigmond ostorozni – kettős alany; egyik tagja tulajdonnév, személynév, másik tagja főnévi igenév (a két tag nyelvtani egyenrangúságát bizonyítja, hogy átalakítható perdikatív szószerkezeté: nem szűnt meg az, hogy Móricz Zsigmond ostorozta...).

Példamondatok:

1. S a királynak pusztá sírhazája most vadaknak ordító tanyája.
(Vörösmarty)
2. De azt mondaná majd egyik avagy másik, Toldi György az öccse birtokára vágjik. (Arany)
3. Szinte elbámult, hogy ennyire minden különösség nélkül van halódni. (Németh László)
4. Hej, de bajos a szerelmet titkolni! (Népdal)
5. Házasodjunk, hajahaj! (Petőfi)
6. Akkor hogyan hihettem volna még ..., hogy énekelni, vígnak lenni árt? (Revcizky Gyula)
7. Bujdosnak világgá akkor, eszük veszve. (Zrínyi)
8. Énnékem minden szerelem: az ég, a föld, a felleg. (Babits Mihály)
9. Nincs édesebb a fekete szőlőnél, nincs igazabb az első szeretőnél.
(Népdal)
10. Hunniában valami készül, rongyos hadak, roppant hadak sereglenek vígan, vitézül. (Ady)
11. Megint jönnek, kopogtatnak: „Csendesebben vigadjanak...” (Petőfi)
12. Jóból is megárt a sok. (Szótlás)
13. Ennek a mosolygásnak ember nem állhatott ellen. (Jókai)
14. S így borongok, lázas elmém a táj sötét rajzát viselvén. (Tompa Mihály)
15. Erdővárott gyönyörű hosszú őszök szoktak lenni. (Babits Mihály)
16. S elnémít látni, hogy a végtelen zajlásban minden... milyen tökéletesen jelentéktelen. (Szabó Lőrinc)
17. A munkásnak ... levesre telik és kenyérre s fröccsre, hogy csináljon ricsajt. (József Attila)
18. Szegénynek bőven kijutott a bajból. (Köznyelv)

19. Hajnalljon, hajnalljon, csak meg ne virradjon, hogy az én galambom sokáig maradjon! (Népdal)
20. Sokszor elhangzik a „Legyen világosság!”
21. ... Látni távol kis falucska tornyát. (Petőfi)
22. Könnyű a kacér ágnak, könnyű a fa-virágnak. (Ady)
23. Beh jó nekem, hogy nem kell élni, csak az üllőre ráalélni. (Kosztolányi)
24. Jobb a lánynak, mint a menyecskének. (Népdal)

2. Az állítmány

Az elemzés során meghatározandó nyelvtani kategóriák:

I. A predikatív szó szerkezet:

1. az alany;
2. az állítmány.

II. Az állítmány faja, szófaja, jelentése:

1. az igei állítmány kifejezheti:
  - a) az alany cselekvését: **Juhászkutyák ugatnak.**
  - b) az alanyon végbemenő történést: **Elhull a virág...**
  - c) az alanynak valamely állapotban lételét: **Alusznak a tanyák.**
  - d) az alany létezését: **Vihar volt. Ünnepe lesz. Nincs kedvem.**

2. A névszói és a névszói- igei állítmány jelentése:

- a) a főnévi és a főnévi névmási állítmány az alanyt:
  - 1) minősíti: **A fokhagyma fűszer. A kapor is az.**
  - 2) azonosítja: **Péter a tettes. Ez a beszéd!**
- b) a melléknévi, melléknévi igenévi és melléknévi névmási állítmány valamely minőségi jegyet tulajdonít az alanyoknak: **A szeme kék. Az arca sápadt. Ilyenek a nők.**
- c) a számnévi és számnévi névmási állítmány az alany valamely mennyiségi jegyét vagy sorrendi helyét nevezi meg: **Sok a dolgom. Első a kötelesség. Ennyi az ára.**
- d) a főnévi igenévi állítmány általános alanyra utal: **Hallani a pacsirtát.**

III. Az állítmány modalitása:

1. realitás (valóság) – kijelentő módú;
2. lehetőség (feltételesség, óhaj) – feltételes módú;
3. szükségyszerűség (parancs, tilalom) – felszólító módú;

A modalitás kifejezője:

1. az igei állítmányon:

- a) mód-és időjelek;
- b) igei személyragok;
- c) segédigék;

2. a névszói állítmányon a zérus kitevő;

3. a névszói-igei állítmányon a kopula (kapcsoló ige).

IV. A kettős állítmány. Az állítmány elmaradása.

Minták:

1. Körültem csillagmiriád versenyt kacérkodik, ragyog. (Vajda János)

A predikatív szószerkezet: csillagmiriád kacérkodik, ragyog;
az alany: csillagmiriád, kitett határozott alany; főnév alapalakban;

az állítmány: kacérkodik, ragyog – halmozott igei állítmány;
kéttagú jelöletlen kapcsolatos mellérendelő szószerkezet;
jelentése: a kacérkodik az alany cselekvését, a ragyog az alany állapotát fejezi ki;

alakja: mindkét ige kijelentő módú, jelen idejű, egyes számú
3. személyű; modalitását a zérus mód-, időjel és személyrag mutatja.

2. ...Az én atyám e jó öreg kocsmáros...(Petőfi)

A predikatív szószerkezet: az atyám kocsmáros;

az alany: kocsmáros – kitett határozott alany, főnév alapalakban;

az állítmány: az atyám – azonosító névszói állítmány, egy birtokra utaló egyes számú 1. személyű birtokos személyragos főnévvel kifejezve;

modalitása: kijelentő módú, jelen idejű, egyes számú
3. személyű (amit a kopula hiánya mutat).

3. Válás a falvak törvénye alatt elképzelhetetlen valami volt. (Móricz Zsigmond)

A predikatív szószerkezet: válás valami volt.

az alany: válás – kitett határozott alany, főnév alapalakban;

az állítmány: valami volt – minősítő névszói-igei állítmány;
névszói része a valami főnévi határozatlan névmás; igei része a volt kopula;

modalitása: realitás – kijelentő mód, múlt idő, egyes szám 3. személy (a kopula fejezi ki).

4. De még sok bölcs lesz trónomig jövendő hódolni nékem. (Babits Mihály)

A predikatív szó szerkezet: bölcs lesz jövendő;

az alany: bölcs – kitett határozott alany, főnevesült melléknév alapalakban;

az állítmány: lesz jövendő – névszói-igei állítmány; névszói része a jövendő beálló történésű aktív melléknévi igenév, igei része a lesz kopula kijelentő módú, jelen idejű, egyes számú 3. személyű alakban.

5. Bár soha el ne olvastuk volna azt a levelet! (Köznyelv)

Kihagyásos predikatív szó szerkezet: bár el ne olvastuk volna;

Az alany: odaértett általános alany.

Az állítmány igei állítmány, óhajtó- és tagadószóval módosítva, feltételes módú, múlt idejű, többes 1. személyű alakban – analitikus igealak megszakított szórendű igeekötővel és a volna segédigével.

6. A tompa csöndből hallani alélva az elvonult nyát aranytrombitáit. (Kosztolányi)

A mondat predikatív szó szerkezte kihagyásos: hallani.

Az alany odaértett általános alany.

Az állítmány: hallani – névszói állítmány, főnévi igenév alapalakban; személytelen, kijelentő módban és jelen időben értendő.

7. Gábor Áron rézágúja fel van virágozva. (Népdal)

A predikatív szó szerkezet: rézágúja van.

Az alany: *rézágúja* – kitett határozott alany, főnév egy birtokra utaló egyes számú 3. személyű birtokos személyragos alakban.

Az állítmány: van – igei állítmány, de nem az alany létezését fejezi ki, hanem a szorosan hozzá tartozó határozói igenévi bővítménnyel együtt az alany állapotban lételet.

Egy másik felfogás szerint a mondat igei állítmánya:

fel van virágozva – az egységes igeragozási alakulatnak tekintett körülírt szenvedő szerkezet. Ugyanis itt a van nem az alany létét, létezését, hanem az igenévben megnevezett állapot érvényét fejezi ki.

8. Süvegemen nemzetiszín rózsza, ajakamon édes babám csókja...
(Arany)

E mellérendelő kapcsolatos összetett mondat párhuzamos szerkezetű tagmondatainak rózsza, illetőleg csókja határozott alanyai mellől elmaradt a van létigei állítmány. Ilyenkor másodlagosan a helyhatározói bővítmény (süvegemen, illetőleg ajakamon) veszi magára a hiányzó állítmány szerepét. A szerkesztés tömörsége stilisztikailag színesebbé teszi a mondatot.

Példamondatok:

1. Nem fog belepni engem a századok moha: nem hajlottam uraknak térdet, fejet soha. (Jankovich Ferenc)
2. Legyen a költő hasznos akarat. (Szabó Lőrinc)
3. Gerencséri utca végig piros rózsza. (Népdal)
4. A sorsom nem volt könnyű vagy nehéz; múltat s jövőt még nem festett az ész. (Weöres Sándor)
5. Sok volt egyszerre ennyit elviselni. (Köznyelv)
6. Milyen volt szökesége, nem tudom már. (Juhász Gyula)
7. Ez lett a vesztünk, mind a kettőnk veszte. (Nadányi Zoltán)
8. Nincs a kucsmám félrecepva, nincs a bajszom kipödörve. (Petőfi)
9. Az ő egész teste bíborral fedezve, lángoló pallossal keze fegyverezve. (Zrínyi)
10. S a víz rejtett sodra tele hallal. (Weöres Sándor)
11. Víg, derült volt akkoron még a magasban szép egem. (Vörösmarty)
12. Nagy Lajos humora a szabad ember gyilkos kacagása. (Kodolányi János)
13. Egyetlen bizalmasunk, kenyéradónk, biztatónk, bírálónk, közönségünk és barátunk volt hosszú időn át Mikes (Lajos). (Kodolányi János)
14. Borunk fogytán, dalunk fogytán, régi kedvünk mese volt tán; régi hírünk szélbe szórva... (Juhász Gyula)
15. Minden törekvésünk semmi lett a végén. (Zrínyi)
16. Sose voltam koldusabb, betegebb, soha még irgalmadra rászorultabb. (Szabó Lőrinc)
17. Nevünk és akaratunk sziklából való. (Papp Lajos)
18. Légy, ha bírsz, te világgköltő! (Arany)
19. A vén torony bongó zaja négy század titkos sóhaja. (Tamkó Sirató Károly)
20. Tengert sose látni a hóhér szobájának ablakából. (Pilinszky János)
21. Csak az a mienk, ami a szívünké. (Gárdonyi)

22. A nyelv az ősi sovíniszta. Az, ami, és nem más. (Kosztolányi)
23. Alattam kövér fű, puha pázsitzőnyeg, virágzó pompája illatos mezőnek!
(Arany)
24. Anyám öccse pedagógusi lángelme lehetett volna. (Illyés Gyula)

Az alany és az állítmány egyeztetése

Az elemzés során meghatározandók az egyeztetés szabályai.

I. Az állítmány egyeztetése egy alannal.

A. A számbeli egyeztetés lehet:

1. alaki egyeztetés:

- a) egyes számú alany mellett egyes számú állítmány;
- b) többes számú alany mellett többes számú állítmány,

2. értelmi egyeztetés:

- a) többes számú alany mellett egyes számú állítmány:
  - ha az alany formailag többes számú tulajdonnév;
  - ha a névszói állítmány vagy a névszói-igei állítmány névszói része gyűjtőnév;
  - ha a többes számú alannak egyes számú értelmezője van;
- b) egyes számú alany mellett többes számú állítmány:
  - ha az alany gyűjtőnév, anyagnév vagy elvont főnév;
  - ha az alany mennyiségjelzős főnév;
  - ha az alany mellett társhatározó van;
  - ha az alannak egy többes számú vagy több különböző számú értelmezője van.

B. A személybeli egyeztetés:

1. alaki: az állítmány személyben megegyezik az alannal;

2. értelmi egyeztetés:

- ha a mellékmondat vonatkozó névmási alanyának főmondatbeli antecedense 1. vagy 2. személyű;
- ha a mellékmondat vonatkozó névmási alanya 2. személyű megszólításra vonatkozik.

II. Az állítmány egyeztetése több alannal.

A. A számbeli egyeztetés lehet:

1. alaki egyeztetés:

- a) egyes számú alanyok mellett egyes számú állítmány;
- b) többes számú alanyok mellett többes számú állítmány;

2. értelmi egyeztetés:

– egyes számú alanyok mellett (különösen, ha azok személyt jelölnek) többes számú állítmány;

3. különböző számú alanyok mellett az állítmány általában a hozzá legközelebb állóval egyezik.

B. A személybeli egyeztetés:

– különböző személyű alanyok esetén az állítmány többes számú, személyben pedig a legkisebb személyűvel egyezik.

Minták:

1. – Én vagyok a Mehemed!

– Mi vagyunk a tehenek! (Móricz Zsigmond)

Az első mondat kitett határozott alanya: én – az egyes számú, 1. személyű személynévmás, a névszói igei állítmány névszói része – a Mehemed – az alannal számban, igei része pedig – vagyok – számban és személyben egyezik.

A második tagmondat többes számú 1. személyű alanyával az állítmány névszói része a – tehenek – számban, igei része személyben és számban egyezik.

2. Ti lesztek majd e rab ország megváltott és boldog népe. (Ady)

A predikatív szó szerkezet: ti lesztek népe;

az alany: ti – a többes 2. személyű személynévmás;

az állítmány: lesztek népe – névszói-igei állítmány, igei része számban és személyben egyezik az alannal, névszói része nincs egyeztetve, mivel gyűjtőnév (értelmi egyeztetés).

3. S az ifjú férj s az ifjú nő nem voltak boldogok. (Vörösmarty).

A predikatív szó szerkezet: a férj s a nő nem voltak boldogok.

Az alany: a férj s a nő – halmozott határozott alanyok, egymással kapcsolatos viszonyban.

Az állítmány: nem voltak boldogok – tagadott névszói-igei állítmány.

A szó szerkezet két sarka között értelmi egyeztetés van: két egyes számú alany mellett, mivel személyeket jelölnek, többes számú az állítmány névszói része is, igei része is.

4. Ifjú mosoly és rózsa még akadnak, visszfényei a tűnő alkonyatnak. (Juhász Gyula)

A predikatív szó szerkezet: mosoly és rózsa akadnak.

A szerkezet tagjai között értelmi egyeztetés van: a két egyes számú alany mellett, többes számú az igei állítmány, mivel az alanyoknak többes számú értelmező jelzője van, a visszfényei.

5. S a fúrge két fiú most föltekintenek. (Vörösmarty)

A predikatív szó szerkezet: a fiú föltekintenek;
a szerkezet tagjai között értelmi egyeztetés van: az egyes számú alany mellett többes számú az igei állítmány, mivel az alanyak számnévi jelzője van.

6. Egymás mellett fekszünk a folyó meg én. (József Attila)

A predikatív szó szerkezet: fekszünk a folyó meg én;
a két alany közül az első 3., a második 1. személyű, velük az állítmány többes számban és első (a kisebb) személyben egyezik.

7. Minden gyűlölség szálljon most felétek, kik a szabad jövődöt félítek. (Juhász Gyula)

Alárendelő összetett mondat értelmező jelzői mellékmondatokkal.
A főmondat igei állítmánya – szálljon – alakilag számban és személyben egyezik az egyes számú 3. személyű gyűlölség alannal.

A mellékmondat predikatív szó szerkezetű: akik félítek; a szerkezet két tagja számbelileg egyezik: többes számúak; a személybeli egyeztetés azonban értelmi: a 3. személyű akik alany mellett második személyű az állítmány, mivel a vonatkozó névmási alany antecedense a főmondatban a többes második személyű felétek személyragos határozószó.

Példamondatok:

1. Bölcs, vén könyvekben áll, hogy por vagyunk. (József Attila)
2. S az ifjú vő s a víg sereg, a zaj, zenék, az örömek eltűntek, elhangzottak. (Vörösmarty)
3. Milyen derék és igaz emberek az apja és a keresztapja. (Veres Péter)
4. A sáros habok mintha olvadt ezüst lennének. (Ady)
5. Poétikus nép vagyunk. (Illyés Gyula)
6. ...az ember teste belsejében vívódó éhes kényszerek a lényeg. (Szentkuthy Miklós)

7. Emberek a tömeg is, még inkább ember egy ember: gyarlósága nagyobb, s ha van, erénye dicsőbb.(Vörösmarty)
8. Ha az egész tábor hitüket megszegették..., én vagyok a vétkes?(Zrínyi)
9. Népdalokat, kurucnótákat énekelünk. A magas fű elfed, a fa lombja ránk borul. Csak sóvárgó, fájdalmas ének leszünk. (Kuncz Aladár)
10. ... a két árva, a magányos férfi meg az apátlan-anyátlan gyermek nagy egyedülvalóságukban titkon összeölelkeztek. (Bibó Lajos)
11. Régi asszony s régi legénye úgy suhanunk, úgy simulunk,... úgy borulunk, úgy remegünk egymásba, mintha soha-soha kettő nem lettünk volna ketten. (Ady)
12. Egy kálomista pap s Csokonai egymásnak voltak jó barátai. (Petőfi)
13. Téli álmát alussza denevér, gyökér, csiga, sün, a magvak és a férgek. (Szabó Lőrincz)
14. Egy nyír, egy nyár, egy sornyi krumpliágy, a krumpli közt egy röpke délibáb, egy napraforgó..., félszegen ezek várják tőlem, hogy versbe lépjenek. (Illyés Gyula)
15. Így éltem én, a gyermek, ki öreg volt. (Juhász Gyula)
16. Betlehem leányi, kik anyák voltatok, ne irigyeljétek e kettős bánatot. (Arany)
17. Bárczi Benőt én meg nem öltem, tanúm az ég s minden seregi. (Arany)
18. Ki most fejedet kebelemre tevéd le, holnap nem omolsz-e sírom fölibe? (Petőfi)
19. Te rongy, aki szeretni gyáva vagy .... elpusztítalak. (József Attila)
20. ... ti voltatok az ifjúság, üllői-úti fák. (Kosztolányi)

3. A tárgy

Az elemzés során meghatározandó nyelvtani kategóriák:

I. A tárgyas szó szerkezet:

1. az alaptag mondatrészi szerepe, szófaja;
2. az alárendelt tag:
  1. tárgy;
  2. alárendelt tárgy;
  3. kettős tárgy;
  4. lappangó tárgy.

II. A tárgy faja:

1. jelentése szerint:
  - a) irányszó: **regényt olvas, fát vág;**

- b) eredménytárgy: **rendet rak, házat épít;**
  - c) határozói értékű (hely-, idő-, mód-, fok-, szám-, okhatározói értékű) tárgy: **járja a várost, egy évet raboskodik, jót aludt;**
2. alakja szerint:
- a) jelölt tárgy: **madarat lát;**
  - b) jelöletlen tárgy: **hozom a könyved, szeret tanulni;**
3. logikai minősége szerint:
- a) határozott tárgy : **írja a levelet, azt akarja;**
  - b) határozatlan tárgy: **levelet ír, ilyet akar.**
- III. A tárgy szófaja:
1. főnév: **tűzet okád, szikrát szór;**
  2. főnévi igenév: **tud túrni, szeret dolgozni;**
  3. főnévi értékben használt egyéb szófaj: **fehéret virágnak, sokat kér, olyat mond.**

Minták:

1. Levelük a fák az aszfaltra sírják. (Kosztolányi)
  - A tárgyas szó szerkezet: levelük sírják;
  - főlérendelt tagja: sírják – igei állítmány;
  - a tárgy: levelük – iránytárgy, jelöletlen, határozott (mert birtokos személyragos); szófaja: főnév egy birtokra utaló többes számú 3. személyű birtokos személyragos alakban.

2. Hogy szívemet kiváltsam, bokréta szedni mentem. (Fazekas Mihály)
  - Fordított szórendű, alárendelő összetett mondat, célhatározói mellékmondat.
  - A főmondat tárgyas szó szerkezet: bokréta szedni;
  - alaptagja: szedni – főnévi igenévvel kifejezett komplex hely- és célhatározó;
  - a tárgy: bokréta – eredménytárgy, jelöletlen, határozatlan, szófaja: főnév alapalakban.
  - A mellékmondat tárgyas szerkezet: szívemet kiváltsam.
  - Alaptagja az igei állítmány; a tárgya: szívemet – iránytárgy, jelölt, határozott, birtokos személyragos főnévvel kifejezve.

3. Erős megindulást... mutató dalokban... kapcsolja a kar a jelenhez a múltat. (Péterfy Jenő)
  - Tárgyas szó szerkezetek:
  - 1. kapcsolja a múltat;
  - alaptagja: kapcsolja – igei állítmány,

a tárgy: a múltat – irányszó, jelölt, határozott (mert határozott névelője van);
szófaja: főnevesült befejezett történetű aktív melléknévi igenév, accusativusi esetragos alakban;
2. megindulást mutató;
alaptagja: mutató – minőségjelzői szerepű folyamatos történetű aktív melléknévi igenév;
a tárgy: megindulást – eredménytárgy, jelölt, határozatlan;
szófaja: főnév, accusativusi esetragos alakban.

4. Körös-körül borulat ülte a határt. (Bibó Lajos)

A tárgyas szó szerkezet: ülte a határt.

Alaptagja: ülte – igei állítmány.

A tárgy: a határt – helyhatározói értékű tárgy (= ült a határon), jelölt, határozott (mert határozott névelős); szófaja: főnév tárgyragos alakban.

5. Kár a szegényt megbántani, mert szegény haragjában olyat teszen, hogy megbánja. (Népdal)

Három tagmondatból álló többszörösen összetett mondat.

Az első tagmondatnak, a főmondatnak okhatározói mellékmondata a második, annak további tárgyi mellékmondata a harmadik tagmondat.

Tárgyas szó szerkezetek:

1. a szegényt megbántani;

alaptagja a főnévi igenévi alany;

a tárgy: a szegényt – irányszó, jelölt, határozott (mert határozott névelős); szófaja: főnevesült melléknév tárgyragos alakban;

2. olyat teszen;

alaptagja: teszen – igei állítmány régies- népies személyragos alakban; a tárgy: olyat – eredménytárgy, jelölt határozatlan; szófaja: főnévi értékben használt melléknévi mutató névmás tárgyragos alakban;

3. kihagyásos tárgyas szó szerkezet: a megbánja igei állítmány mellől elmarad a „tettét” tárgy, csak az ige tárgy személyragja utal rá.

6. De szeretnék rámás csizmát viselni! (Népdal)

Tárgyas szó szerkezetek:

1. de szeretnék viselni;
 alaptagja: de szeretnék – igei állítmány mértéksokalló módosító szóval;
 a tárgy: viselni – iránnytárgy, jelöletlen, határozatlan (mert olyan főnévi igenév, amelynek további határozatlan tárgya van);
 2. csizmát viselni;
 alaptagja a főnévi igenévi tárgy: viselni;
 alárendelt tárgy: csizmát – iránnytárgy, jelölt, határozatlan;
 szófaja: főnév tárgyragos alakban. (Ha az igevees szerkezetet átalakítjuk mellékmondattá, az alárendelt tárgy tárgya marad a mondatnak: szeretném, ha csizmát viselhetnék.)

7. Hagyj engem itt most elmerengnem végtelen boldogságomon.
 (Petőfi)

A tárgyas szó szerkezet: hagyj engem elmerengnem;
 alaptagja: hagyj – igei állítmány;
 a tárgy: engem elmerengnem – kettős tárgy: egyik tagja az engem – az egyes számú 1. személyű személynévmás tárgy alakja (jelöletlenül); másik tagja: elmerengnem – főnévi igenév egyes számú 1. személyű tárgyragos alakban. (A névmás nem tárgy az igenév cselekvésének: ha a szerkezetet átalakítjuk mellékmondattá, a tárgyból alanyt kapunk: hagyd, hogy én elmerengjek...)

Példamondatok:

1. Új nyár érleli régi vetésünk. (Ady)
2. E kis állat mily nagyot szenvedett! (Szabó Lőrinc)
3. Fogadásom tiltja szeretni. (Népdal)
4. A lombjuk hullató fák dereka közt az erdőből ki lehetett látni a széles völgyre. (Illyés Gyula)
5. ...én használni és nem ragyogni a karok. (Petőfi)
6. Bán végső óráját közeledni látta. (Zrínyi)
7. ...nagyon kimerült lett, de dolgozott benne a meghalni nem akarás. (Sarkadi Imre)
8. A fiatalember már akkor árnyékokat látott nehezdedni a francia élet fölé. (Szabó Dezső)
9. Peres iratokat szerkeszteni nem szabad másnak adni, csak neki. (Chaucer – Kormos István)

10. Egyet-kettőt fordulok, mindjárt otthon vagyok. (Népmese)
11. Büszke mellemről... akartam látni szép hullásodat. (Ady)
12. Mekkoraát nőtt füzes, nád és bokor! (Szabó Lőrinc)
13. Nem szánom véremet ontani hazámért. (Népdal)
14. El kívánok veszni fényben általad. (Vörösmarty)
15. Oly kort élünk, hogy olcsó a papír, mindenki versel, sőt jó verset ír.
(Weöres Sándor)
16. Egy helyben lefektet sokat a pogánybul. (Zrínyi)
17. ... S el ne felejtjük az „üsd, nem apád”-at. (Ady)
18. ... nekikeserülve most, rajt’, igyunk egy huzamost! (József Attila)
19. Az iskolát süllyedni érezte maga körül. (Gárdonyi)
20. Hallom a csöcselék „feszítsd meg” -ét! (Reviczky Gyula)
21. Mondom: udvaromnál többé ne lássalak! (Arany)
22. Fáj veszni látnom annyi büszke álmat... (Juhász Gyula)
23. ... Megindult a lejtőn karjait bágyadtan alálógatva, s a piros fejkendőt le engedve csúszni hátul a nyakába. (Mikszáth Kálmán)

4. A határozók

Az elemzés során meghatározandó nyelvtani kategóriák:

I. A határozós szó szerkezet:

1. az alaptag; mondatrészi szerepe, szófaja:
  - a) igei állítmány: **halomba rak**;
  - b) bármely mondatrészi szerepű névszó, főnévi, melléknévi igenév: **fára mászni; vonatra váró; nagyon jó**;
  - c) határozói szerepű határozószó, határozói igenév: **túl messzire; reggelre kelve**;
2. az alárendelt tag:
  - a) határozó: **itt ülök, most érkezik**;
  - b) kettős határozó: **reggeltől estig dolgozik**;
  - c) összekapcsolt határozó: **távol az otthonától; itt benn a teremben**;
  - d) jelzői értékű (hátravetett) határozó: **találkozás délután; dal a hazáról**.

II. A határozó faja:

1. jelentése szerint:
  - a) helyhatározó: **a földön ül; a fa alá áll; ide jön**;
  - b) időhatározó: **virradatkor kel; dél óta esik; most kezdődik**;

- számhatározó: **kétszer ad; több ízben figyelmeztet; gyakran esik;**
  - c) módféle határozók:
    - módhatározó: **szépen szól; futólag említ; így csinálja;**
    - eszközhatározó: **bottal üti; vonaton érkezik; a szabály szerint jár el;**
    - fok- és mértékhatározó: **jobban fáj; átlagon felül teljesít; egy méterrel tovább;**
    - okhatározó: **kényszerből teszi; a múltja miatt mellőzik; ezért fáj;**
    - célhatározó: **vízért jött; megálltak pihenni; a fia végett kilincsel;**
  - d) állapotféle határozók:
    - állapothatározó:
      - 1) valóságos állapothatározók: **boldogan él; eszméletén kívül van;**
      - 2) minősítő (essivusi) állapothatározó: **feleségül vesz; beáll katonának; vendégként viselkedik;**
    - körülményhatározó: **esőben sétál; (zárt) ajtók mögött tárgyal;**
    - tekintethatározó: **szemre szép; alakilag helyes; szépeknek szép; látni látja;**
    - társhatározó: **a kutyájával sétál; a török ellen harcol; együtt jöttek;**
    - eredethatározó: **fából vaskarika; egy töről fakad; kibújjik a bőréből;**
    - eredményhatározó: **porrá lesz; darabokra törik; célul tűz ki;**
    - részeshatározó:
      - 1) tiszta típusú: **ad a malacoknak; kiutal a könyvtár részére;**
      - 2) birtoklást is kifejező (dativus possessivus): **a pénznek nincs szaga;**
      - 3) nyomósító (dativus eticus): **ne ordíts nekem;**
  - e) állandó határozó (kötött határozó, határozói vonzat);
    - középfok melléki hasonlító határozó: **pirosabb a rózsánál; a vártnál kevesebb; szebbnél szebb; a szépnél is szebb; bízik benne; vár rá; fél tőle; alkalmas rá;**
2. az egyes határozókhöz társuló jelentésárnyalatok szerint:
- a) feltételes értelmű: **szükség esetén hívj;**

- b) megengedő értelmű: **gyerek léteére dohányzik; tőlem el is mehetsz;**
- c) hasonlító: **villámcsapásként hatott; oroszlánként küzdött;**
- d) következményes értelmű: **untig ismételteti; tisztára mos;**
- e) megosztó (distributívusi) értelmű: **apránként adogat; hármásával osztogatja;**
3. Komplex határozók: **bűneiért bűnhődik; megismeri a járásáról; fél a következményektől; vasércben gazdag;**
4. A szemléleti irányhármasság szerint:
- a) tartamjelentésű (locatívusi): **a szobában ül; most jön; betegem fekszik;**
- b) előzményjelentésű (ablatívusi): **messziről jön; fából van; a vizsga miatt izgul;**
- c) végjelentésű (latívusi): **világgá megy; holnapra kész; vérré válik.**
- III. A határozó szófaja és kifejezőmódja:
1. ragtalan névszó: **esztendeje történt; ülnek hallgatag; kirándulni készül;**
2. ragos névszó: **vállára veszi; kézbe fogja; seregestül jönnek;**
3. névutós névszó: **könyv nélkül tudja; napok óta várjuk; szíve szerint beszél;**
4. határozószó, határozói igenév: **messze megy; itt jön; dalolva dolgozik.**

Minták:

1. Egyszerre két tűzfal között kigyúlt a keleti ég váratlan zsarátja. (Tóth Árpád)

Határozós szó szerkezetek:

- a) egyszerre kigyúlt:

alaptagja az ígei állítmány: kigyúlt;

a határozó: egyszerre – módhatározó, tartamhatározó, tartalmas határozószóval kifejezve;

- b) tűzfal között kigyúlt:

alaptagja az ígei állítmány;

a határozó: tűzfal között – helyhatározó, tartamjelentésű, névutós főnévvel kifejezve.

2. A költő (a fiatal Illyés Gyula) mint csillag szeretne keringeni, pontos törvények szerint. (Béládi Miklós)

Határozós szó szerkezetek:

- a) mint csillag keringeni:
alaptagja: keringeni – főnévi igenévi tárgy;
a határozó: mint csillag – *mint* kötőszóval kapcsolt hasonlító értelmű minősítő (essivusi) állapothatározó, ragtalan főnévvel kifejezve;
- b) törvények szerint keringeni:
alaptagja a főnévi igenévi tárgy;
a határozó: törvények szerint – módhatározó, névutós főnév többes jeles alakban.

3. .Még üveges szemmel aludtak a boltok, s lomhán söpörtek a vad kővidék felvert porában az álmos vicék mint sápadt dsinnek, rosszkedvű koboldok. (Tóth Árpád)

Mellérendelő kapcsolatos összetett mondat.

Az első tagmondat határozós szószerkezetei:

- a) még aludtak:
alaptagja: aludtak – igei állítmány;
a határozó: még – időhatározó, tartamjelentésű, tartalmas határozószóval kifejezve;
- b) szemmel aludtak:
alaptagja az igei állítmány;
a határozó: szemmel – valóságos állapothatározó; tartamjelentésű; főnév instrumentalisi-comitativusi ragos alakban.

A második tagmondat határozós szószerkezetei:

- a) lomhán söpörtetek:
alaptagja: söpörtek – igei állítmány ;
a határozó: lomhán – komplex mód- és állapothatározó, tartamjelentésű; I. modalisi-essivusi ragos melléknévvvel kifejezve;
- b) porában söpörtek:
alaptagja az igei állítmány;
a határozó: porában – körülményhatározó, tartamjelentésű; inessivusi ragos főnévvel kifejezve;
- c) söpörtek mint dsinnek, koboldok:
alaptagja az igei állítmány
a határozó: mint dsinnek , koboldok – halmazott, mint kötőszóval kapcsolt minősítő (essivusi) állapothatározók, tartamjelentésűek, egymással mellérendelő kapcsolatos viszonyban; ragtalan főnevek többes jeles alakban.

4. Kéklő virággal hímzett ligetben rejtezve csattog a csalóganý.
(Bajza József)

Határozós szó szerkezetek:

a) rejtezve csattog:

alaptagja: csattog – igei állítmány;

a határozó: rejtezve – valóságos állapot határozó, tartamjelentésű, határozói igenévvel kifejezve;

b) ligetben rejtezve;

alaptagja az állapot határozó;

az alárendelt tag: ligetben – hely határozó, tartamjelentésű, inessivusi esetragos főnév;

c) virággal hímzett:

alaptagja: hímzett – melléknévi igenévi minőségjelzője a hely határozónak;

a határozó: virággal – eszköz határozó, tartamjelentésű, instrumentális-comitativusi ragos főnévvel kifejezve.

5. Erzsiek távoztával Gyula emléke mindjokban elhomályosult a sóti házban. (Gárdonyi)

Határozós szó szerkezetek:

a) távoztával elhomályosult:

alaptagja: elhomályosult – igei állítmány;

a határozó: távoztával – komplex idő- és ok határozó, tartamjelentésű; személyragos főnév instrumentális-comitativusi esetragos alakban;

b) mindjokban elhomályosult:

alaptagja az igei állítmány;

a határozó: mindjokban – fok határozó, tartamjelentésű, tartalmaz határozószóval kifejezve;

c) elhomályosult a házban:

alaptagja az igei állítmány;

a határozó: a házban – hely határozó, tartamjelentésű, inessivusi esetragos főnévvel kifejezve.

6. Nikotinmentes cigarettát szív hosszú szipkából, hetvenet napon-ta. (Kosztolányi)

Határozós szó szerkezetek:

a) szipkából szív:

alaptagja: szív – igei állítmány;

a határozó: szipkából – eredethatározó, előzményjelentésű, elativusi esetragos főnévvel kifejezve;

b) szív naponta:

alaptagja az igei állítmány;

a határozó: naponta – megosztó értelmű időhatározó, tartamjelentésű, distributiv temporalisi esetragos főnévvel kifejezve.

7. Régen volt vágyásom barna szeretőre; megadta az isten; el kell válnom tőle. (Népdal)

Három tagmondatból álló többszörösen összetett mondat, tagmondatai között laza a mellérendelő viszony: az 1. és a 2. között következtető (= hát megadta), a 2. és a 3. között ellentétes (= de kell...).

Határozós szószerkezetek:

– az első tagmondatban:

a) vágyásom szeretőre:

alaptagja: vágyásom – kitett határozott alany;

a határozó: szeretőre – állandó határozó, végjelentésű; szófaja: főnevesült folyamatos melléknévi igenév sublativusi esetragos alakban;

b) régen volt:

alaptagja az igei állítmány;

a határozó: régen – időhatározó, előzményjelentésű, tartalmaz határozószóval kifejezve;

c) volt (nekem):

az állítmány mellől elmarad a birtoklást is kifejező részeshatározó, a nekem egyes számú 1. személyű személyragos határozószó;

– a 3. tagmondat határozós szerkezete:

elválnom tőle:

alaptagja: elválnom – főnévi igenévi alany;

a határozó: tőle – állandó határozó, előzményjelentésű; egyes számú 3. személyű személyragos határozószó.

8. [Az asszonyt] mindjárt az első pillanatban rendkívül rokonszenvesnek találtam. (Kosztolányi)

Határozós szószerkezetek:

a) rokonszenvesnek találtam:

alaptagja: találtam – igei állítmány;
 a határozó: rokonszenvesnek – állandó határozó, végjelentésű, dativusi esetragos melléknévvel kifejezve;
 b) rendkívül rokonszenvesnek:
 alaptagja az állandó határozó: rokonszenvesnek;
 alárendelt tagja: rendkívül – fokhatározó, tartamjelentésű, tartalmas határozószóval kifejezve;
 c) mindjárt az (első) pillanatban találtam:
 alaptagja az igei állítmány;
 a határozó: mindjárt az (első) pillanatban – összekapcsolt időhatározó, tartamjelentésű, egyik tagja, a mindjárt tartalmas határozószó, a másik tagja: pillanatban – inessivusi esetragos főnév, amelynek további kijelölő jelzője van.

9. Párizst napról napra jobban fenyegették a németek. (Kuncz Aladár)

Határozós szó szerkezetek:

a) jobban fenyegették:

alaptagja: fenyegették – igei állítmány;

a határozó: jobban – fokhatározó, tartamjelentésű, tartalmas határozószóval kifejezve;

b) napról napra jobban:

alaptagja a fokhatározó;

alárendelt tagja: napról napra – kettős határozó, komplex idő- és fokhatározó, előzmény- és végjelentésű; kifejezés-módja: főnév detalivusi, illetőleg sublativusi ragos alakban.

10. Találkozás egy régi szerelemmel rossz randevú, de megbocsátható. (Táncdal)

Határozós szó szerkezet: találkozás egy (rég) szerelemmel;

Alaptagja: találkozás – kitett határozott alany;

A határozó: egy (rég) szerelemmel – jelzői értékű komplex társ- és állandó határozó (= egy (rég) szerelemmel való találkozás...); főnév instrumentalisi-comitativusi ragos alakban.

Példamondatok:

- I. 1. Lomb mögött, bog közt, odu felett kakukkolok: más nincs, csak szeretet. (Weöres Sándor)
2. Átok fejedre minden dal, melyet zeng velszi bárd. (Arany)

3. A közelben lábom már nem állott vetés, s a tarlok mellett itt-ott friss szántás feketéllett. (Bibó Lajos)
  4. Most leül a lócán a tornácban, itt ült egykor ünnepi ruhában. (Vörösmarty)
  5. Nem lehet a tudat alá ösztönösen visszazorítani ösztönös vágyakat anélkül, hogy azok a tudatba akár kerülő úton is be ne furakodjanak. (Kosztolányi)
  6. Sose volt még kisebb az ember, mint azon az éjszaka volt. (Ady)
  7. Hej, gyöngyvirág, gyöngyvirág, ne jöjj hozzám napvilág, gyere hozzám estébe, hadd üljek az öledbe. (Népdal)
  8. Kendre vártam télen-nyáron nyolc esztendő óta. (Vörösmarty)
  9. Jövet is, menet is arra járok én is, pedig ahol én lakom, távol esik mégis. (Népdal)
  10. Ne jusson döghollók karmába a hajdan békés fészek. (Móricz Zsigmond)
  11. Egész éjszaka nem aludtam, mert felkeltem, hogy utoljára beszélgethessek apámmal. (Zilahy Lajos)
  12. ...Kénkővekkkel ég fel ez a város s föld alá süllyed negyven napra mához. (Babits)
  13. Csavargó lettem, az ember elől, a város elől szökevény. (Szabó Lőrinc)
  14. Istent nem találtam meg. De az útra feléje mintha lettem volna nyomot. (Illyés Gyula)
  15. ...dél és nyugat között csapong az én lelkem, mindig szabadabban. (Kosztolányi)
- II.
1. Isten adta fényes napom, süss már egyszer világoson, ne csak mindig homályoson. (Népdal)
  2. Azután észrevétlen remegni kezd a táj, és felejtésre biztat a hóhullás. (Sütő András)
  3. Szabadon szólásom gonoszra ne véljed. (Arany)
  4. Ne haragudj ezért, szeretnék magamul élni, sosem éltem másképp. (Dallos Sándor)
  5. Ölelj, babám, kedvedre, nem hányom a szemedre. (Népdal)
  6. Csülkig olvasztott aranyban ballagnak a tehenek. (Illyés Gyula)
  7. Félek a homálytól, amely sereg számra tartalmazza a fojtó gondolatokat. (Bródy Sándor)
  8. S ők hárman botránkozástól elhülten ültek körülöttem. (Garai Gábor)

9. Küzdelemre, szenvedésre jöttem én e zord világra. (Reviczky Gyula)
  10. Szent lázad égjen mindnyájunk erében, tört álmodat valóra váltani. (Juhász Gyula)
  11. Felszántják a földet aranyos aranyos ekével, bevetik a magot rózsás napkeltével. (Népdal)
  12. És ne is könnyel sírjatok, mert a könny mind csak földre hull, hanggal sírjatok föl az égre. (Babits)
  13. Ha itt a dél, vödörrel, lábasokkal megrakva indulok disznót etetni. (Weöres Sándor)
  14. Nosza, követekkel vajdára üzennek, zsoldot nekik osszon, más-képp hazamennek. (Arany)
- III.
1. Bíbor palástban jött Keletről a rímek ősi hajnalán. Jött boros kedvvel, paripásan, zeneszerszámmal, dalosan, és mellém ült le ős Kaján. (Ady)
  2. Leolvasta sötétben is róla, hogy boldogtalan az asszonnyal. (Móricz Zsigmond)
  3. Jön a csikós a csárdából gyógyulóban bánatából. (Petőfi)
  4. És annyi balszerencse közt, oly sok viszály után, megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán. (Vörösmarty)
  5. Gyöngyházfényű az ég a hold világában. (Sütő András)
  6. ... aki fényben milliók fölött van, legyen dicsőbb erényben, hatalomban. (Vörösmarty)
  7. Innen van az, hogy ahol unokák nincsenek, onnan a nagyapó is rendszerint hiányzik. (Gárdonyi Géza)
  8. Az őszben mindig ott van a tavaszról egy lomb, egy dallam, egy csillag. (Juhász Gyula)
  9. Újra látom felcsendülni semmivé lett álmodat. (Vörösmarty)
  10. Valahonnan dal hangzott, és a hangok harmattá könnyülve aláhullottak a búzakeresztekre. (Bibó Lajos)
  11. A lelkem oly vigasztalanra vált, hogy már ezerszer hívom a halált. (L. Labé – Molnár Imre)
  12. Túl a Tiszán van egy kunyhó nyárfástul, mindig azon jár az eszem, oda vágyik az én szívem párostul. (Népdal)
  13. A nagy világon e kívül nincsen számodra hely. (Vörösmarty)
  14. Míg nem jöttem, koldusok voltak, még sírni se sírhattak szépen. (Ady)

15. Az én apám kopott kabátú, de nekem új ruhát veszen, s beszél nekem egy szép jövőről szerelmesen. (Ady)
  16. Ne ugrálj itt nekem!
  17. Rám volt a legtragikusabb az, hogy örök száműzetésben kellett lennem... (Szabó Dezső)
  18. ... Van-e hangod a beteg hazának a velőket rázó húrokon? (Vörösmarty)
  19. Van e földnek áldott napja, pirosító levegője... (Ady)
  20. Fejünkön töviskoszorúval járjuk az élet röggös útját.
  21. Tanítók,... kik hivatatok vezérül a népnek, ne maradjatok gyáva csöcseléknek. (Ady)
  22. Már megtanultam... nevetni két szemembe könnyel. (Kosztolányi)
  23. Nemsokára már a Fő utcán száguldoztak a németek, élükön egy állatian üvöltő tiszttel. (Féja Géza)
- IV.
1. Dalodhoz méltó volt az életed. (Reviczky Gyula)
  2. Esze ágában sem volt effélével törődni. (Móricz Zsigmond)
  3. Kereszttel ékes déli ég, egyenlítői éjszaka..., mondd, mi lesz velem? (Weöres Sándor)
  4. Várj, az idő rólunk s rólad ítélni jövend. (Vörösmarty)
  5. Lemondani tanít a hulló, búcsúzó, sárga falevél. (Ady)
  6. Bocsásd meg nekem, élet, te sok jajjal kemény, a merengést. (Tóth Árpád)
  7. Bora állt előtte, képéből kikelve, lángoló arccal és boldogan. (Móricz Zsigmond)
  8. Fehérből a képed fehér patyolatnál, feketébb a szemed fekete bogárnál. (Népdal)
  9. Madár trilláz a gyümölcstől terhes ágon. (József Attila)
  10. Egymásnak beszélnek, amit mástól hallottak, s borzadnak tőle. (Jókai Mór)
  11. Borzadok rájuk tekinteni is... (Illyés Gyula)
  12. Harminc nemes Budára tart. (Garay János)
  13. „Haragszom rád”-ot játszunk odabent. Nem tart velünk? (Mikszáth Kálmán)
  14. Gyáván incselkedtek még utolszor a kiállott veszedelemmel, amelytől nincs mit tartaniok. (Kosztolányi)

15. Velem ne packázzon, de tartsa illembeli kötelességének, hogy raportra jelentkezék előttem. (Móricz Zsigmond)
16. A Makayak a Felvidéken nagyon elterjedt familia, mely nagyra tartja magát. (Mikszáth Kálmán)
17. Sokáig lesz, sokáig tart még a régi sors, a régi átok? (Ady)
18. Ahol álltam, sárga főveny-szőnyeg volt terítve, s tartott a mezőnek. (Petőfi)
19. Lányomnak mondom, menyem értsen belőle. (Szólás)
20. Ért hozzá, mint hajdú a harangöntéshez. (Szólás)

5. A jelzők

A jelző elemzése során meghatározandó nyelvtani kategóriák:

I. A jelzős szó szerkezet:

1. Az alaptag (jelzett szó) szófaja és mondatrészi szerepe.
2. Az alárendelt tag (jelző):
  - a) egy alaptagot determinál: **sok gyerek**;
  - b) több alaptagot determinál: **sok gyerek és felnőtt**;
  - c) alakja:
    - jelöletlen: **kék hegyek; az óra kezdetén**;
    - jelölt: **az órának a kezdetén**;
    - egyeztetett: **könyvet sokat; a barátommal, Bercivel**
  - d) szórendi helye:
    - a jelzett szót megelőző: **zöld erdő, sok hegy, a hegyek hátterén**;
    - hátravetett: **hátterén a hegyeknek**.
3. Többszörös jelzős szerkezet: **az osztály három legjobb tanulója**.

III. A jelző faja:

1. minőségjelző:
  - minősítő jelző: **kék ég, könnyű szellő**;
  - megkülönböztető jelző: **fenyves erdő, légyölő galóca**;
  - kijelölő jelző: **bal láb, István öcsém, ötödik nap**;
  - állandó jelző: **tehénszemű Héra, leleményes Odüsszeusz**;
  - díszítő jelző (epiteton ornans): **szőke Tisza, árnyas erdő**;
2. mennyiségjelző: **két év, sok idő, annyi öröm**;
3. birtokos jelző: **a falu népe, a folyónak a sodra**;
  - a) szerkezet tagjainak pontosabb jelentése:
    - birtokos és birtoka: **a fiú labdája**;
    - egész és része, tartozéka: **a fa gyökere, az ajtó kilincse**;

- előzmény és következménye: **a munka öröme, a virág illata;**
- cselekvéshordozó és cselekvése: **a hó hullása, a tűz lo-bogása;**
- a cselekvés tárgya és a cselekvés/cselekvő: **a munka megosztása;**
- hely, idő és az akkor élők, történetek: **a város lakói, az ókor bölcsei;**
- nyomósítás, fokozás: **a kínok kínja, hajnalok hajnalán, feleségek felesége;**

b) ragjának kitétele vagy odaértése;

4. értelmező jelző:

a) utójelző:

- minőségjelzői értelemjelző: **történeteket, érdekeseket;**
- mennyiségjelzői értelmező: **madarat sokat;**
- birtokos jelzői értelmező: **a könyvet, a barátomét;**

b) azonosító értelmező jelző (appositio): **én, a balga; Palival, a társammal.**

IV. A határozói értékű jelző: **olyan sötét, jó magasan.**

V. A jelző kifejezőmódja:

a) szófaja;

b) egyeztetése.

VI. A jelzői alfajok sorrendje a többszörös jelzős szerkezetben.

Minták:

1. Nagy árnyak ingnak s apró tüzek égnek a serdülő és könnyes pázsiton. (Babits Mihály)

Jelzős szó szerkezetek:

a) nagy árnyak;

alaptagja (jelzett szó): árnyak – a halmozott határozott alanyok első tagja, főnév többes jeles alakban;

a jelző: nagy – minősítő minőségjelző; szófaja: melléknév alapelakban; a szó szerkezeti viszony jelöletlen: a jelző nincs egyeztetve a jelzett szóval;

b) apró tüzek;

alaptagja (jelzett szó): tüzek – a halmozott határozott alanyok második tagja; főnév többes jeles alakban;

a jelző: apró – minősítő minőségjelző; szófaja: melléknév alapelakban; a szó szerkezeti viszony jelöletlen: a jelző nincs egyeztetve a jelzett szavával;

- c) a serdülő és könnyes pázsiton;
 az alaptag: a pázsiton – helyhatározó, ragos főnévvel van kifejezve;
 a jelző: serdülő és könnyes: halmozott minősítő minőségjelzők, egymással kötőszóval jelölt mellérendelő kapcsolatos szószerkezeti viszonyban;
 szófajuk: serdülő – folyamatos történésű aktív melléknévi igenév; könnyes – melléknév, mindkettő alapalakban.

2. Egy szűk, kicsiny botban viszem a szent tüzet felétek én, örök újra bűjtő és kormos lámpagyújtó. (Kosztolányi)

Jelzős szószerkezetek:

- a) egy szűk, kicsiny botban;
 alaptagja: egy botban inessivusi esetragos főnévvel kifejezett tartamjelentésű komplex hely- és eszközhatározó;
 a jelző: szűk, kicsiny – halmozott minősítő jelzők, egymással jelöletlen egyszerű kapcsolatos viszonyban; mindkét jelzőt melléknév fejezi ki alapalakban;
- b) a szent tüzet;
 az alaptag (jelzett szó): a tüzet – főnévvel kifejezett jelölt, határozott iránnytárgy;
 a jelző: szent – minősítő minőségjelző; melléknév;
- c) én, (újra) bűjtő és lámpagyújtó;
 az alaptag; én – kitett határozott alany, az egyes számú 1. személyű személyes névmás;
 a jelző: (újra) bűjtő és lámpagyújtó – halmozott azonosító értelmező jelzők; szófajuk: bűjtő – főnévi szerepű folyamatos aktív melléknévi igenév további állandó határozói bővítménnyel; lámpagyújtó – főnév; a jelzők alakilag egyeznek a jelzett szóval;
- d) örök (újra) bűjtő;
 az alaptag: (újra) bűjtő – állandó határozótól determinált azonosító értelmező, a halmozott értelmezők első tagja;
 a jelző: örök – melléknévi minősítő jelző;
- e) kormos lámpagyújtó;
 az alaptag: lámpagyújtó – a halmozott azonosító értelmezők második tagja;
 a jelző: kormos – minősítő minőségjelző, melléknév alapalakban.

3. A város falain hallatszott az ezer meg ezer ajk által énekelt hazai kardal. (Jókai)

Jelzős szószerkezetek:

a) a hazai kardal;

a jelzett szó: a kardal – kitett határozott alany, határozott névelős főnév (bizonyítása: ha az igeneves szerkezet átalakítjuk mellékmondattá, a névelő a főnév mellett marad: a kardal, amelyet ezer meg ezer ajk énekelt);

a jelző: hazai – megkülönböztető jelző, melléknévvél kifejezve;

b) énekelt hazai kardal – bővített alaptagú szószerkezet;

alaptagja: hazai kardal – maga is jelzős szerkezet;

a jelző: énekelt – minősítő jelző, befejezett történésű szenvedő értelmű melléknévi igenév, amelynek további eszközhatározói bővítménye van;

c) ezer meg ezer ajk által;

az alaptag: ajk által – névutós főnévvel kifejezett eszközhatározó;

a jelző: ezer meg ezer – halmozott mennyiségjelző ismétlődő tagokkal, a tagok közötti jelölt (meg) kapcsolatos viszony nyomósítást is kifejez; a szerkezetben ismétlődő határozott tőszámnév határozatlan számnévi jelentést fejez ki (= sok ezer, nem: kétezer!);

d) a város falain – a jelzett szó ragos főnévvel kifejezett helyhatározó;

a jelző: város – ragtalan birtokos jelző, főnév; a szerkezet jelentése: egész és része.

4. E kurta élet hány tapsot adott, és mennyi gyászt..., meddő lemondást, tenger bánatot! (Juhász Gyula)

Jelzős szerkezetek:

a) e kurta élet – többszörös jelzős szerkezet, a jelzett szónak két különböző jelzője van;

az alaptag: élet – kitett, határozott főnévi alany;

a jelzők: kurta – minősítő jelző, melléknév; e – kijelölő jelző, melléknévi mutatónévmás;

b) hány tapsot;

az alaptag: tapsot – tárgy, a halmozott tárgyak első tagja;

a jelző: hány – fokozó szerepű mennyiségjelző;

szófaja: számnévi kérdő névmás határozatlan számnévi értelemben (= nagyon sok);

- c) mennyi gyászt, (meddő) lemondást, (tenger) bánatot
 az alaptag: a halmozott tárgyak másik három tagja;
 a jelző: mennyi – fokozó szerepű mennyiségjelző;
 szófaja – mint az előző szószerkezetben; mindhárom tárgynak közös determinánása;
- d) meddő lemondást;
 az alaptag: lemondást – tárgy;
 a jelző: meddő – melléknévi minőségjelző;
- e) tenger bánatot;
 az alaptag: bánatot – tárgy,
 a jelző: tenger – mennyiségjelző, számnévi értékű főnévvel kifejezve.

5. Ez után a huncut Marci gyerek után bolondulnak a lányok. (Köznyelv)

A jelzős szószerkezetek többszörös jelzős szerkezetet alkotnak:

- a) Marci gyerek után;
 az alaptag: gyerek után – névutós főnévvel kifejezett állandó határozó;
 a jelző: Marci – kijelölő jelző; tulajdonnév, személynév, becézett utónév;
- b) huncut gyerek után;
 az alaptag: az állandó határozó;
 a jelző: huncut – minősítő jelző, melléknévvvel kifejezve;
- c) ez után a Marci gyerek után;
 az alaptag: Marci gyerek után – kijelölő jelzős szerkezet;
 a jelző: ez után – kijelölő jelző, főnévi mutatónévmással kifejezve;
 a névmás egyeztetve van a bővített jelzett szóval, felveszi annak névutóját.

6. A szomjúság, a léleké, bosszantó szomjúság. (Devecseri Gábor)

Jelzős szószerkezetek:

- a) a szomjúság, a léleké;
 az alaptag : a szomjúság – kitett, határozott, főnévi alany;
 a jelző: a léleké – birtokosjelzői értelmező; főnév -é birtokjeles alakban;
- b) bosszantó szomjúság;
 az alaptag: szomjúság – főnévvel kifejezett névszói állítmány;
 a jelző: bosszantó – minősítő minőségjelző, folyamatos történési aktív melléknévi igenév.

7. Most, utólag, fénye gyúl sok szürke tegnapi szóznak, tétovának s ma célba-mutatónak. (Szabó Lőrinc)

Jelzős szószerkezetek:

a) most, utólag:

alaptagja : most – tartamjelentésű időhatározó, az igei állítmány (gyúl) determinánsa;

szófaja: tartalmas határozószó;

a jelző: utólag – az időhatározót azonosító értelmező; szó-

faja: tartamjelentésű tartalmas időhatározószó.

b) fénye szóznak:

az alaptag: fénye – kitett, határozott alany; főnév egy birtokra utaló egyes számú 3. személyű birtokos személyragos alakban;

a jelző: szóznak – hátravetett birtokos jelző; főnév genitivusi estragos alakban;

c) tegnapi szóznak:

az alaptag: szóznak – birtokos jelző;

az alárendelt tag: tegnapi – minősítő jelző, melléknévvel kifejezve;

d) szürke tegnapi szóznak – bővített jelzős szerkezet;

az alaptag: tegnapi szóznak – minőségjelzős szerkezet;

az alárendelt tag: szürke – minősítő jelző, melléknévvel kifejezve;

e) sok szóznak:

az alaptag: szóznak – birtokos jelző;

az alárendelt tag: sok – mennyiségjelző, határozatlan tőszámnév;

sok szürke tegnapi szóznak – többszörös jelzős szerkezet.

8. Nagy lélek kell ahhoz, a másik ember meggyőződését megérteni és méltányolni. (Németh László)

Jelzős szószerkezetek:

a) nagy lélek:

az alaptag: lélek – kitett határozott alany; főnév alapalakban;

a jelző: nagy – minősítő jelző, melléknévvel kifejezve;

b) ahhoz, megérteni és méltányolni:

az alaptag: ahhoz – állandó határozó; szófaja: távolra mutató névmás allativusi estragos alakban;

- a jelző: megérteni és méltányolni – halmozott azonosító értelmezők, egymással egyszerű kapcsolatos viszonyban, ezt az és kötőszó jelöli;
 szófajuk: főnévi igenév, ezért nincsenek egyeztetve a jelzett szóval (nem kaphatnak viszonyragot);
- c) az ember meggyőződését:
 az alaptag: meggyőződését – jelölt határozott iránytárgya a főnévi igenévi értelmezőknek;
 a jelző: ember – ragtalan birtokos jelző, főnév;
- d) másik ember:
 az alaptag: ember – a ragtalan birtokos jelző;
 az alárendelt tag: másik – kijelölő jelző, melléknévi határozatlan névmás.

Példamondatok:

- I. 1. Mar a hideg szél, és a fagy kemény, nagy hópalástban áll vén Buda vára. (Kosztolányi)
2. Jön a felhők világútján a tömérdek, feketéllő karaván. (Gárdonyi)
3. Nézem a mai nőket, a volt és lesz időket. (Ady)
4. Olyan fázhatnak érzés vett rajtam erőt, s ködös emlékek peregték át a szívemet. (Móra Ferenc)
5. A gyászoló házban kigyúlt a mécsvilág, siratta az anya eltávozott fiát. (Kosztolányi)
6. Ezt a kerek erdőt járom én. (Népdal)
7. Eltemetni való mindig akad bánat. (Ady)
8. ... Egyszerre felbukkan az ezernyi ezer magyar fecske, és megindul... hazafelé. (Gárdonyi Géza)
9. Ez ennek a se hús, se hal országának a valóságos karaktere. (Kassák Lajos)
10. Ajándék lónak nem nézik a fogát. (Közmondás)
11. Sok százezer török körülötte ott van. (Zrínyi)
12. Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni. (Ady)
13. El is adta a tajtékpipáját, pedig Kossuth atyánk volt rajta kifaragva. (Móra Ferenc)
14. Három hordó borom van, a negyedik csapon van. (Népdal)
15. Engedj már egy kicsit büszkének lenni ebben a csupa rend, csupa hierarchia és csupa középszer világban. (Illyés Gyula)
16. Akármilyen kedves vendég, három napig untig elég. (Szólás)
17. S a völgy felett lassan mélyülve kékell a szerte határ. (Babits Mihály)

18. Mily messze van már éntőlem az ég. Mily messze vannak már a csillagok... (Kosztolányi)
  19. Jó sokáig voltunk bolondok, legyen egy kis eszünk végre. (Petőfi)
  20. Deák ezzel e házassággal, ezzel a mindent készen kapni helyzettel éppen azt veszti el, ami a legfontosabb bennünk, az egyéniségét, a tartását. (Szilvási Lajos)
  21. Tenger virág nyílik tarkán körülötte. (Petőfi)
- II.
1. Mindent el tudnék én beszélni ékesen, csak János vitéznek akkori kedvét nem. (Petőfi)
  2. Fakó gypét, kínlódó lombját, őszi virágát láttam ma a szigetnek. (Ady)
  3. A rút csupán a szépnek árnya. (Babits Mihály)
  4. A háború réme még sok helyütt fenyeget. (Újságból)
  5. Hürod zengjen vésnél szilajabban, és keményen, mint a jég verése, odalett az embernek vetése. (Vörösmarty)
  6. Szívek szíve, idegek idege, élet s halál édes együttese hogy újra légy, csak egy szó kellene. (Szabó Lőrinc)
  7. Mi haszna széttekinteni? A sima égnek semmi ránca, s szemed a földet nem leli. (Babits)
  8. Alant repültem, közelében a hitvány földnek. (Illyés Gyula)
  9. Hozzatok dalt emlékül a hajdan lomb- s virággal gazdag tájirul. (Tompá Mihály)
  10. A Dunának, mely múlt, jelen s jövő, egymást ölelik halk hullámai. (József Attila)
  11. Mikor az átkok átka zúg, milyen hazug a szenvedés... (Ady)
  12. Hősnek csak Gyula maradt..., legendák fényétől bearanyozva... (Babits Mihály)
  13. Ködben borongnak a távol képei. (Tompá Mihály)
  14. Most nem volt íze leülni a ruganyos, acélkarú székébe. (Móricz Zsigmond)
  15. Üres már a gólyafészek tetejében a kéménynek. (Petőfi)
  16. Laci fejébe a nagy búbanatnak miatta bele nem fért a tudomány. (Mikszáth Kálmán)
  17. A gyerek arcán a jóság és az értelem fénye ragyogott. (Köznelv)
  18. Minden szépségnek, bának és romlásnak ős zenéjét ma is kihallgatom. (Ady)
  19. A nyelv szókészlete nagyságának meghatározása nehéz feladat.
  20. Selyem felhői sápadt türkisz-égnek bolyongó vágynak mély tűzében égnek. (Juhász Gyula)

21. Hallgatom zúgását leveles erdőnek, szerelemvallását páros gerlicének. (Erdélyi János)
- III. 1. Zendül rege és dal, édesdeden ömlő. (Arany)
2. Énbennem csak vágy van, messze-messze szálló, valami névtelen, valami borzalmas, valami sóvárgó. (Ady)
3. ... Ki él, az mind reménytelen, csak könnye van, teménytelen. (Kosztolányi)
4. Nézzétek majd szívem, a hültet. (Ady)
5. Egyetlen jó magyar mást megüzött tized. (Zrínyi)
6. Becsületem semmi nincs már tehát nékem. (Zrínyi)
7. Mit mondok majd először is kedvest, szépet neki?... (Petőfi)
8. De a bús idegen, a gyászba öltözött, némán és hidegen megáll a nép között. (Vörösmarty)
9. Madarat nem egyet, százat is lelőnek... (Arany)
10. S e pirulás végső órájokban ifjúságuk visszaálmódása, a dicső, az édes ifjúságé. (Petőfi)
11. S megint élek, kiáltok másként, ember az embertelenségben. (Ady)
12. Hol voltam én, a por s porrá leendő? (Reviczky Gyula)
13. Sír, amit én kívánok, a csendes temető. (Vörösmarty)
14. Énnekem minden szerelem, az ég, a föld, a felleg. (Babits)
15. Nap az égen, hangya a földön egy sem állt meg miattunk, Kedves. (Szabó Lőrinc)
16. Ady Endre valóban eposzi költő volt, nyelvünk és hitünk Dantéja. (Juhász Ferenc)
17. Alant születtem én, szalmafüdél alatt. (Petőfi)
18. Szerettelek sok ideig: szeredától csütörtökig. (Népdal)
19. Amink van, vigyük az utcára ki: a rongyainkat és a sebeinket. (Ady)
20. Világosan, szívesen, egyszerűen, erőteljesen beszélni – ez a magyar stílus..., ez a stílus. (Illyés Gyula)
21. Sok okai vannak annak, az én elbujdosásimnak. (Népdal)
22. Megmondám a királynak magának, lányokat is sorozzon be huszárnak. (Népdal)
23. Nagy feladás vár rád: fiatal szívednek erényét tenni napul megtört életem árnya fölé. (Vörösmarty)
24. És marjuk egymást, esett magyarok, árva az árvát, csontvázat a csontváz. (Tóth Árpád)

A halmozott (többszoros) mondatrészek

A halmozott mondatrészek elemzésekor meghatározandó:

I. A halmozott mondatrészek mondatbeli szerepe:

1. fő mondatrészek:

a) halmozott alanyok: **fű, fa (zöldül)**;

b) halmozott állítmányok: **zúg, morog (a zivatar)**;

2. bővítmények:

a) halmozott tárgyak: **erdőt, mezőt (bekóborol)**;

b) halmozott határozók: **fűben, fában (orvosság)**;

c) halmozott jelzők: **színes, tarka (virág)**.

II. A halmozott mondatrészek egymáshoz való viszonya:

1. tisztán mellérendelő (reciprok viszonyú):

a) kapcsolatos:

– egyszerű kapcsolatos: **a kutya meg a nyúl**;

– hozzátoldó kapcsolatos: **a kutya, a nyúl is**;

– ellentétesen hozzátoldó: **nemcsak a kutya, hanem a nyúl is**;

– összefoglaló, kapcsolatos: **a kutya is, a nyúl is**;

– megosztó kapcsolatos: **hol a kutya, hol a nyúl**;

– fokozó kapcsolatos: **a kutya, sőt a nyúl is**;

– különmemű elemek kapcsolata: **hol, mikor és hogyan**;

b) ellentétes:

– szembeállító ellentétes: **szép, de drága**;

– kizáró ellentétes: **nem én, hanem te**;

c) választó:

– megengedő választó: **akár így, akár úgy**;

– kirekesztő (kizáró) választó: **vagy most, vagy soha**;

2. nem tisztán mellérendelő (nem reciprok viszonyú):

a) következtető utótagú: **helyes, tehát elfogadható**;

b) magyarázó utótagú:

– okadó magyarázó: **ingerülten, mert éhesen**;

– kifejtő magyarázó: **holnap, azaz pénteken**;

c) megszorító ellentétes: **szép, csak drága**.

III. A tagok viszonyának jelöltsége:

a) a jelöletlen (kötőszó nélkül kapcsoltak): **tavas, nyár, ősz, tél**;

b) jelölt (kötőszóval kapcsoltak): **ősz és tél**.

IV. A halmozott mondatrészek alakja és szófaja:

1. azonos szófajúak:

- zérus kitevővel: **a mező, a rét;**
- azonos kitevővel (raggal, névutóval): **fagyban, sárban;**
- nem azonos kitevővel (raggal, névutóval): **az udvaron, a kertben; a fák alatt, a fű között;**

2. nem azonos szófajúak:

- zérus kitevővel: **tegnap meg vasárnap;**
- azonos kitevővel: **(rózsát) sárgát, illatozót;**
- nem azonos kitevővel: **(dúdolgatok) halkan, csendben.**

Minták:

1. E hazáért nem csálni – tenni kell! (Vajda János)

Halmazott alanyok: nem csálni – tenni;

mellérendelő, kizáró ellentétes szószerkezet; a tagok közötti viszonyt nem jelöli kötőszó (=hanem); főnévi igenevek alapalakban.

2. Ezer óh, jaj, baj, ejnye, nyüg siránkozik pityergő szánkón. (Ady)

Halmazott alanyok: óh, jaj, baj, ejnye, nyüg;

mellérendelő, egyszerű kapcsolatos viszonyú szószerkezet; a tagok közötti viszony jelöletlen; a tagok különböző szófajúak: óh, jaj, ejnye – főnévi értelemben használt indulatszók; baj, nyüg – főnevek alapalakban.

3. Vagy átkozott, vagy bolond voltam. (Ady)

Itt a névszói-igei állítmány névszói része van halmazva megengedő választó viszonyban, amit páros kötőszó jelöl; a tagok szófaja: átkozott – befejezett történésű, szenvedő értelmű melléknévi igenév; bolond – melléknév, mindkettő alapalakban.

4. Aszálytól se, jégtől se félsz. (Sinka István)

aszálytól se, jégtől se – halmazott komplex ok- és állandó határozók; az igei állítmány bővítményei; a tagok között összefoglaló kapcsolatos viszony van, ezt a se, ... se páros kötőszó jelöli; azonos szófajúak: főnevek ablativusi esetragos alakban.

5. Most áhitatot áhitok, szárnyat, röpítőt és puhát, levetni a bús testcsuhát, nehéz szívem elejteni, a fájó Én-t felejteni. (Tóth Árpád)

Halmazott mondatrészek:

a) áhítatot, szárnyat, levetni, elejteni, felejteni – halmazott iránytárgyak, jelöletlen egyszerű kapcsolatos viszonyban, az áhitok állítmány bővítményei; a szerkezet első két tagja főnév accusativusi esetragos alakban, határozatlan tárgyak; a további három tag főnévi igenév alapalakban, határozott tárgyak (mivel mindegyiknek további határozott tárgya van).

b) röpítőt és puhát – halmazott minőségjelzői értelmezők, a második tárgy bővítményei; közöttük a viszony egyszerű kapcsolatos kötőszóval jelölve; nem azonos szófajnak: röpítőt – folyamatos történésű aktív melléknévi igenév, puhát – melléknév; mindkettő a jelzett szóval egyeztetett tárgyragos alakban.

6. A nép most akarva, nem akarva meg fogja vívni a döntő csatáját s elszóródik vagy felemelkedik. (Illyés Gyula)

Halmazott mondatrészek:

a) meg fogja vívni s elszóródik vagy felemelkedik – három halmazott állítmány, közöttük a viszony nem egynemű: az elsővel következtető viszonyban van a másik kettő: ezek egymással kirekesztő választó viszonyúak, mindkét viszonyt kötőszó jelöli; a tagok azonos szófajúak – igék –, csak az alakjuk eltérő: az első jövő idejű, a másik kettő átképzeléses jelen idejű alakban áll;

b) akarva, nem akarva – halmazott megengedő értelmű valószínűségi állapothatározók egymással jelöletlen megengedő választó viszonyban; az első állítmány bővítményei; szófajuk szerint határozói igenevek.

7. A kölcsönt vissza fogja fizetni kamatostul, sőt a kamatok kamatjával. (Arany János)

Halmazott mondatrészek:

kamatostul, sőt a (kamatok) kamatjával – halmazott társhatározók, az igei állítmány bővítményei, közöttük a viszony jelölt fokozó kapcsolatos; szófajuk szerint főnevek, de nem azonos kitevővel: a kamatostul sociativusi, a kamatjával, amelynek további birtokos jelzői bővítménye van, instrumentalisi-comitativusi esetragos.

8. Zöld föld felett, kék ég alatt a hangos pacsirta füttyörész... (Petőfi)

Halmazott mondatrészek:

föld felett, ég alatt – tartamjelentésű helyhatározók, egymással jelöletlen egyszerű kapcsolatos viszonyban, névutós főnévvel kifejezve, a kitevő (a névutó) nem azonos; az igei állítmány bővítményei, mindkét határozónak további minőségjelzői determinánsa van.

9. Heveny mellhártya- vagy tüdőgyulladás esetén hosszas utókezelés is szükséges. (Újságból)

Halmazott mondatrészek:

mellhártya- vagy tüdőgyulladás esetén – feltételes időhatározók, egymással megengedő választó viszonyban, ezt kötőszó jelöli; a névszói állítmány bővítményei, egyúttal jelzett szavai a közös minősítő minőségjelzőnek (heveny); névutós névszóval vannak kifejezve: a két névszó azonos utótagú összetett főnév, de az utótag – gyulladás – csak a második főnévben van kitéve; a két főnévnek közös a névtője: esetén.

10. Gergely hol az egyik lövőrésen, hol a másikon nézett ki. (Gárdonyi)

Halmazott mondatrészek:

hol az (egyik) lövőrésen, hol a másikon – tartamjelentésű helyhatározók, egymással megosztó kapcsolatos viszonyban, ezt a hol..., hol páros kötőszó jelöli; az igei állítmány bővítményei; ragos névszókkal vannak kifejezve: az első helyhatározó kijelölő jelzős szószerkezet (az egyik lövőrésen) alaptagja: főnév, a jelzője melléknévi határozatlan névmás; a másik helyhatározó a másik lövőrésen jelzős szerkezetet helyettesítő, tehát főnévi értelemben használt melléknévi határozatlan névmás; mindkét határozó kitevője azonos: a superessivusi esetrag.

Példamondatok:

1. Gyötrődünk, szökünk s mérföldekre árasztjuk a koldus-szagot. (Ady)
2. Hűség s hűtlenség jajdul össze bennem féltékeny és oldozó szeretetben. (Szabó Lőrinc)

3. Valami kis kopott ember énekelget búsan, árván bolondságról, szerelemről, kora őszről, illó nyárról s körülötte elterülő néma magyar pusztaságról. (József Attila)
4. S mintha vassá volna karja, maga válva, még csak meg se rebben a kinyújtott szálfá. (Arany)
5. Mondd, mit érlel annak a sorsa, ki sót mér, krumplit, kenyeret? (József Attila)
6. Kívánják, szomjazzák a jó Zrínyi vérét s ő vérével együtt többi keresztényét. (Zrínyi)
7. Meg nem állnak tűznek, sem a sebes víznek. (Zrínyi)
8. Nélküled, de neked alszom el. (Szabó Lőrinc)
9. /Bence/... csak nézett hol órá, hol az ásott földre. (Arany)
10. Egy gondolat bánt engemet: ágyban, párnák közt halni meg! (Petőfi)
11. És annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után, megfogya bár, de törve nem, él nemzet e hazán.(Vörösmarty)
12. Nem akarok dühvel meghalni,... remény nélkül, fekete gyásszal, fekete szívvel. (Ady)
13. Eszébe jutottak a múlt napjainak szenvedései..., annyi nyomor, annyi nélkülözés. (Eötvös)
14. Hó volt a fákon vagy tündérkelengye? Szél járt felettünk vagy varázsfogat? (Áprily Lajos)
15. És szép, mert téboly ez a táj. (Kosztolányi)
16. Kezed, hajad, szemed, szoknyád felé mit kapkodok? (Karinthy Frigyes)
17. Az élő rongyos volt és vért okádott. (Karinthy Frigyes)
18. Születés és halál közt... rohan és torlódik életünk. (Kassák Lajos)
19. A munkát dalolom, ki a szabadság útjára visz gyász és romok felett. (Juhász Gyula)
20. Nem is kívánok egy pincét kiinni vagy egy cukrászdát, vendéglőt megenni, csak az élet örök kincsébe hinni...(Kosztolányi)
21. Már megtanultam nem beszélni, egy ágyban hálni a közönnyel, dermedten, élet nélkül élni, nevetni két szemembe könnyel. (Kosztolányi)
22. Sötét erdőknek zúgó lombjai, lombok felett a csattogó madár, a fák alatt a hallgatag virágok fölélésték elájult lelkemet...(Petőfi)

A mondatrészek elemzése kérdések alapján

Először a mondat állítmányát keressük a „Mit állítunk?” kérdéssel. Minden további kérdés két szó (két mondatrész) legyen: a megtalált mondatrész és a keresett mondatrészre kérdező névmás vagy névmási határozószó.

Minták:

1. Álomban egy ostromlott vár bástyájáról vaktában lövöldöztem az alatt nyüzsgő ellenséges seregre... (Ambrus Zoltán)

– Mit állítunk?

: lövöldöztem – igei állítmány

– Ki lövöldözött?

: (én) – odaértett határozott alany, az egyes számú 1. személyű személynévmás.

– Mire lövöldöztem?

: a seregre – állandó határozója az állítmánynak; sublativusi ragos főnév

– Milyen seregre?

: ellenséges – minősítő minőségjelzője az állandó határozónak, melléknévvel van kifejezve.

– Milyen ellenséges seregre?

: nyüzsgő – minősítő minőségjelzője a jelzővel bővített állandó határozónak; szófaja: folyamatos történést aktív melléknévi igenév.

– Hol nyüzsgő?

: alatt – tartamjelentésű helyhatározója a melléknévi igenévi jelzőnek; szófaja: tartalmas határozószó.

– Honnan lövöldöztem?

: bástyájáról – előzményjelentésű helyhatározója az állítmánynak; delativusi estragos főnévvel van kifejezve.

– Minek a bástyájáról?

: egy vár – ragtalan birtokos jelzője a határozónak; szófaja: határozatlan névelős főnév.

– Milyen vár?

: ostromlott – minősítő minőségjelzője a birtokos jelzőnek; szófaja: befejezett történést passzív melléknévi igenév.

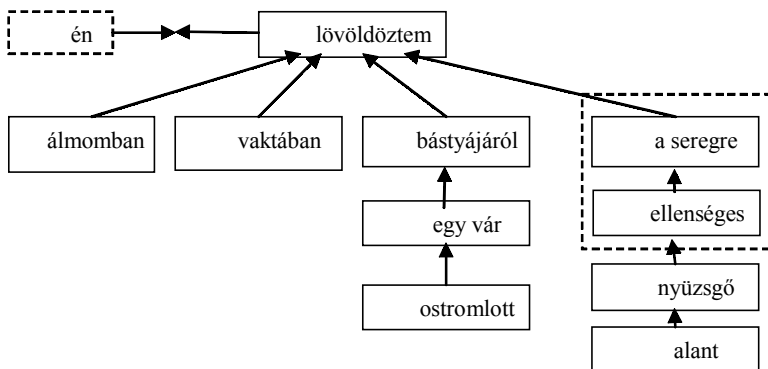
– Hogyan lövöldöztem?

: vaktában – módhatározója az állítmánynak; szófaja: tartalmas határozószó.

– Milyen állapotban lövöldöztem?

: álmomban – állapothatározója az állítmánynak, az alany állapotát jelöli; szófaja: inessivusi esetragos és egyes számú 1. személyű, egy birtokra utaló birtokos személyragos főnév.

Ábrázolva:

2. A szemközti kapun munkások meg varrodai lányok siettek ki-be.

(Németh László)

– Mit állítunk?

: siettek – igei állítmány.

– Kik siettek?

: munkások meg lányok – kitett határozott halmozott alanyok, egymással mellérendelő, jelölt, egyszerű kapcsolatos viszonyban; szófajuk: főnév többes jeles alakban.

– Milyen lányok?

: varrodai – megkülönböztető jelzője a második alanynak; szófaja: melléknév alapalakban.

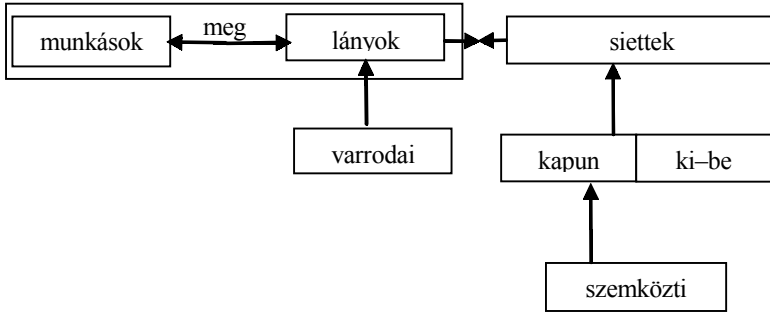
– Hol siettek?

: a kapun ki-be – összekapcsolt tartamjelentésű helyhatározója az állítmánynak; szófaja: *ki-be* – tartalmaz helyhatározószó (mellérendelő összetett szó); *kapun* superessivusi esetragos főnév.

– Melyik kapun?

: szemközti – kijelölő jelzője az összekapcsolt határozó főnévi tagjának; szófaja: melléknév.

Ábrázolva:

3. Alkalmazkodó, nyelvük (= a parasztokét) értő ember volt ez a Berényi. (Németh László)

– Mit állítunk?

: ember volt – névszói-igei állítmány; névszói része az *ember* főnév alapalakban, igei része a létige múlt idejű alakja.

– Ki volt ember?

: a Berényi – kitett határozott alany; tulajdonnév, személynév, családnév alapalakban.

– Milyen ember volt?

: alkalmazkodó, értő – halmozott minősítő minőségjelzői az állítmány névszói részének, egymással mellérendelő egyszerű, jelöletlen kapcsolatos viszonyban; szófajuk szerint folyamatos történésű aktív melléknévi igenevek, az első, az alkalmazkodó melléknevesülve.

– Mit értő?

: nyelvük – jelöletlen iránytárgya a második melléknévi igenévi minőségjelzőnek; szófaja: főnév egy birtokra utaló többes számú

3. személyű birtokos személyragos alakban.

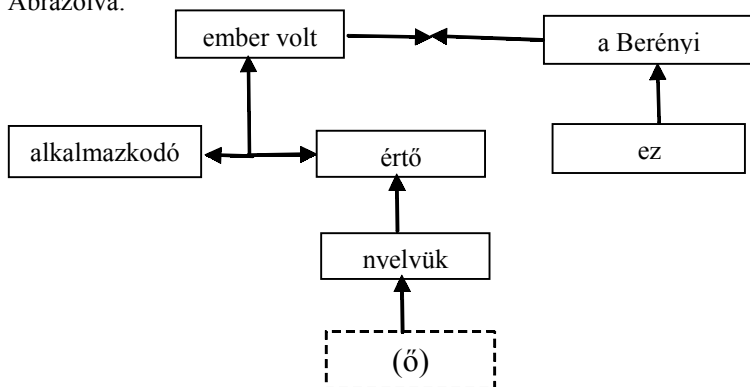
– Kinek a nyelvét?

: (ő) (= a parasztok) – odaértett (rejtett) nem egyeztetett birtokos jelzője a tárgynak.

– Melyik Berényi?

: ez – kijelölő jelzője az alanynak; szófaja: főnévi mutató névmás, közelve mutató, egyszerű rámutató, alapalakban.

Ábrázolva:

4. Olyan jó néha keserűn magyar szitkokat görgetni művelt, úri szánkban. (Ady)

– Mit állítunk?

: jó – névszói állítmány; szófaja: melléknév alapalakban.

– Mi jó?

: görgetni – kitett határozott alany, főnévi igenévvel kifejezve.

– Milyen (mennyire) jó?

: olyan – fokhatározó értékű minőségjelző; szófaja: melléknévi mutató névmás, távolra mutató, egyszerű rámutató, alapalakban.

– Mit görgetni?

: szitkokat – jelölt eredménytárgya a főnévi igenévi alanynak; szófaja: főnév többes jeles és accusativusi esetragos alakban.

– Milyen szitkokat?

: magyar – minősítő minőségjelzője a tárgynak; melléknév alapalakban.

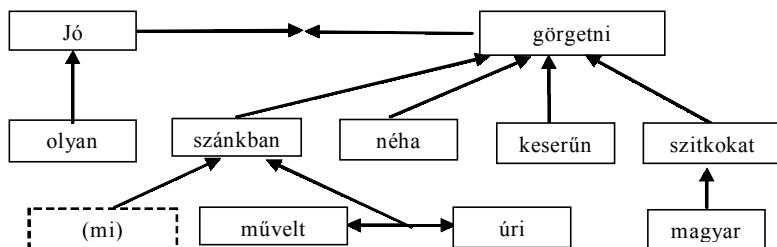
– Hogyan görgetni?

: keserűn – állapothatározója a főnévi igenévi alanynak – a főnévi igenévi cselekvés logikai alanyának (= mi, általános alany) állapotát jelöli; szófaja: melléknév 1. modalisi-essivusi esetragos alakban.

– Mikor görgetni?

- : néha – tartamjelentésű időhatározója a főnévi igenévi alany-
nak; szófaja: határozatlan névmási időhatározószó.
- Hol görgetni?
: szánkban – tartamjelentésű helyhatározója a főnévi igenévi
alany-
nak; szófaja: főnév egy birtokra utaló többes számú első
személyű birtokos személyragos és inessivusi esetragos alakban.
- Kinek a szájában?
: (mi) – odaértett (rejtett) birtokos jelző, a többes 1. személyű
személyes névmás.
- Milyen szánkban?
: művelt, úri – halmozott minősítő minőségjelzők, egymással mel-
lérendelő, jelöletlen egyszerű kapcsolatos viszonyban; szófajuk:
művelt – melléknevesült befejezett történésszerű passzív melléknévi
igenév; úri – melléknév – mindkettő alapelakban.

Ábrázolva:

Az összetett mondat

Az alárendelő összetett mondat

Az alárendelő összetett mondat elemzése során meghatározandó:

I. A tagmondatok mondatrendje:

1. egyenes mondatrend;
2. fordított mondatrend;
3. megszakított mondatrend.

II. A tagmondatok szerkesztési sajátossága:

1. a főmondat:
  - a) utalószóval szerkesztett;
  - b) utalószó nélküli;
2. a mellékmondat:
  - a) kötőszóval szerkesztett;
  - b) kötőszó nélküli.

III. Az utalószó szófaja:

1. távolra mutató névmás (bármely jeles, ragos, névutós alakban);
2. távolra mutató névmási határozószó;
3. személyragos határozószó egyes számú 3. személyű alakban (de személytelen értelemben, az ő névmással nem nyomósítható használatban).

IV. A kötőszó típusa:

1. hogy;
2. vonatkozó névmás (bármely jeles, ragos, névutós alakban);
3. vonatkozó névmási határozószó;
4. sajátos tartalmú:
  - feltételes;
  - hasonlító;
  - megengedő;
  - *mert*.

V. A mellékmondat faja:

1. alanyi;
2. állítmányi;
3. tárgyi;
4. határozói (alfajai szerint);

5. jelzői (alfajai szerint).

Minták:

Alanyi mellékmondatok:

1. Szép lesz majd, ha minden ember a hazáért kardra kél. (Vajda János).

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban nincs utalószó, de a névszói-igei állítmányhoz odaérthető az alanyi szerepű az főnévi mutató névmás: szép lesz az;

A mellékmondatot ha kötőszó kapcsolja – feltételes jellegű alanyi mellékmondat.

2. Nekem egyforma, az én fülemnek, ha két liheg vagy kín hörög... (Ady)

Három tagmondatból álló többszörösen összetett mondat.

Az első tagmondat főmondat; nincs benne utalószó, de odaérthető alanyként a névszói állítmány mellé: egyforma az;

A másik két tagmondat megengedő jellegű alanyi mellékmondat, egymással jelölt megengedő választó viszonyban, a főmondathoz a ha kötőszóval kapcsolódnak.

3. Olyanok is eljöttek, akiket nem hívtunk meg. (Köznyelv)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondati utalószó: olyanok – főnévi szerepű melléknévi mutató névmás többes jeles alakban, az alany szerepét tölti be az igei állítmány mellett;

a mellékmondat vonatkozó alanyi mellékmondat, kötőszava az akiket főnévi vonatkozó névmás többes jeles és tárgyragos alakban.

4. Tövises ágy, ahol nincsen szerelem. (Népdal)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban nincs utalószó, de odaérthető alanyként az az főnévi, vagy az olyan főnévi szerepű melléknévi mutató névmás;

az ahol vonatkozó névmási meghatározószói kötőszóval kapcsoló mellékmondat meghatározói tartalmú alanyi mellékmondat, amely egyben a minőségjelzőivel egyenértékű (ha ugyan-

is a főmondatot így egészítjük ki: az az ágy vagy az olyan ágy, minőségjelzői mellékmondatot kapunk).

5. Ha helyenként ritka is a vetés, nem nagy baj. (Köznyelv)
Fordított mondatrendű alárendelő összetett mondat.
A főmondatban nincs utalószó, de kitehető alanyként a főnévi mutató névmási az;
a mellékmondat ha... is kötőszóval kapcsolt megengedő jellegű alanyi mellékmondat.

Állítmányi mellékmondatok:

1. Az a legfőbb elismerés, ha az írói munkának társadalmi értéket tulajdonítunk. (Illyés Gyula)
Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.
A főmondatbeli az utalószó állítmányi szerepű;
a ha kötőszóval kapcsolt mellékmondat feltételes jellegű azonosító állítmányi mellékmondat.
2. Az ég is, mint a tó. (Kosztolányi)
Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.
A főmondatból hiányzik az állítmányi szerepű utalószó, az olyan melléknévi mutató névmás;
a mint kötőszós mellékmondat hasonlító jellegű minősítő állítmányi mellékmondat.
3. Maradt ő, ami volt, szűz tiszta jellem. (Arany)
Megszakított mondatrendű alárendelő összetett mondat.
A főmondatból hiányzik az az utalószó, a névszói-igei állítmány névszói része;
a mellékmondat vonatkozó azonosító állítmányi mellékmondat, kötőszava az ami főnévi vonatkozó névmás – az állítmány névszói része – alapalakban.
4. Az ünnep azé, aki ünnepel. (Illyés Gyula)
Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.
A főmondat utalószava: azé – az állítmányi szerepű -é birtokjeles főnévi mutató névmás; a minősítő állítmányi mellék-

mondatot az alanyként szereplő vonatkozó névmási aki kötőszó kapcsolja a főmondathoz.

5. Az volt a hír az Azov partján, hogy Dál király vén csont és konok. (Ady)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondat utalószava: az – a névszói-igei állítmány névszói része, főnévi mutató névmás; a mellékmondat azonosító állítmányi mellékmondat, hogy kötőszó kapcsolja a főmondathoz.

6. Ady Endréről beszélni annyi, mint a Mindenségről beszélni. (Juhász Ferenc)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondat utalószava a névszói állítmányi szerepű annyi számnévi mutató névmás;

a mellékmondat hasonlító jellegű minősítő állítmányi mellékmondat, mint kötőszó kapcsolja a főmondathoz.

Tárgyi mellékmondatok:

1. Kit megbántottam, megvigasztalom majd. (Kosztolányi)

Fordított mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban nincs utalószó, de odaérthető a főnévi mutató névmási azt mint az állítmány tárgyi determinánisa; a mellékmondat vonatkozó tárgyi mellékmondat, kötőszava a kit főnévi vonatkozó névmás tárgyragos alakban.

2. Felpattant, nagy, halott szemeink kérdve világítják az éjünk: miért nem voltunk jók egymáshoz, amikor éltünk? (Ady)

Három tagmondatból álló többszörösen összetett mondat.

Az első tagmondat főmondat. Utalószó nincs benne, de az állapothatározói szerepű kérdve határozói igenév tárgyi bővítményeként odaérthető az azt főnévi mutató névmás; a második tagmondat kötőszó nélkül kapcsolódik az elsőhöz (de kitehető a hogy), annak függő kérdést tartalmazó tárgyi mellékmondata, amelynek további időhatározói mellékmondata van (a 3. tagmondat).

3. ...a harag hevületében olyanokat mondunk, amelyek nem voltak azelőtt sem a lelkünkben, sem a szívünkben. (Gárdonyi Géza)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat,
A főmondati utalószó: olyanokat – az igei állítmányt tárgy-
ként determináló főnévi értékű melléknévi mutató névmás
többes jeles és tárgyragos alakban;
a tárgyi mellékmondatot az alanyi szerepű amelyek főnévi
vonatkozó névmás kapcsolja többes jeles alakban.

4. Tudom, hogy mit jelent egy nyári alkonyon házfaláról csorgó
vöröslő fájdalom. (Radnóti Miklós)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.
A főmondatból hiányzik az utalószó: azt – a tárgyragos fő-
névi mutató névmás; a hogy kötőszós mellékmondat a fő-
mondat hiányzó tárgyát fejt ki.

5. Éreztük, amint e föld szíve rezdül... (Arany)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.
A főmondatban nincs utalószó, de odaértendő a tárgyi sze-
repű azt mutató névmás;
a tárgyi mellékmondatnak az amint vonatkozó névmási hatá-
rozósói kötőszó módhatározó értelmet ad.

6. Akár ma megássa gödrömet a sírásó, mit bánom én! (Petőfi)

Fordított mondatrendű alárendelő összetett mondat.
A főmondatban nincs utalószó, de odaértendő a tárgyi sze-
repű azt az igei állítmány determinánsaként;
az akár kötőszóval kapcsolt tárgyi mellékmondat megenge-
dő jellegű.

Határozói mellékmondatok:

1. Hol azelőtt az angyal állt a karddal, talán már senki sincs. (Radnó-
ti Miklós)

Fordított mondatrendű alárendelő összetett mondat.
A főmondatban nincs utalószó, de odaértendő az ott mutató
névmási helyhatározószó a sincs igei állítmány determinán-
saként; a tartamjelentésű helyhatározói mellékmondatot a
hol vonatkozó névmási helyhatározósói kötőszó kapcsolja
a főmondathoz.

2. Már ott tartottunk, hogy semmi mondanivalónk nem volt egymásnak. (Köznyelv)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondati utalószó: ott – az igei állítmány helyhatározójára utal;

a tartamjelentésű helyhatározói mellékmondat nem valóságos, hanem képzeletbeli helyet határoz meg, hogy kötőszó kapcsolja a főmondathoz.

3. ...Mielőtt oly messze mennél: állj meg, poéta, a jelennél. (Jankovich Ferenc)

Fordított mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban nincs utalószó, de odaértendő az akkor mutató névmási időhatározós szó az igei állítmány bővítményeként;

a mielőtt vonatkozó névmási határozósói kötőszóval kapcsolt időhatározói mellékmondat utóidejűséget fejez ki.

4. Hazátokkal mit tennétek vajon, ha az ellenség ütne rajtatok? (Petőfi)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban nincs utalószó, de odaértendő az akkor mutató névmási időhatározós szó;

a ha kötőszó tartamjelentésű feltételes időhatározói mellékmondatot kapcsol a főmondathoz.

5. Tisztítom folyvást – amíg mocskos – magamban az emberiséget. (Illyés Gyula)

Megszakított mondatrendű alárendelő összetett mondat: a mellékmondat beékelődik a főmondatba.

A főmondatban nincs utalószó, de beleérthető az igei állítmány végjelentésű (meddig? kérdésre felelő) időhatározói determinánsaként az addig mutató névmási határozós szó;

a mellékmondat vonatkozó időhatározói mellékmondat, kötőszava az amíg vonatkozó névmási határozós szó.

6. Csak te borulsz rám, asszonyi jóság, mint a letört karóra a rózsák, rémült szemem csókkal eltakarni... (Babits Mihály)

Megszakított mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban nincs utalószó, de beleérthető a mutató névmási úgy határozószó az igei állítmány módhatározója-ként; a mellékmondat mint kötőszós, hasonlító jellegű módhatározói mellékmondat.

7. A mulandó, sírva, hogy simogassam, térdemre nyújtja vadállatfejét. (Weöres Sándor)

Megszakított mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban nincs utalószó, de odaérthető a határozói igenévvel kifejezett sírva állapothatározóhoz az azért mutató névmási határozószó;

a hogy kötőszós mellékmondat a főmondati állapothatározó hiányzó célhatározóját fejt ki mondat alakjában.

8. Vádoltak, hogy sivár vagy és rideg. (Reviczky Gyula)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban nincs utalószó, de kitehető az állítmányhoz az azért és az azzal mutató névmási határozószó is.

A hogy kötőszós mellékmondat komplex ok- és állandóhatározói mellékmondat.

9. No, ami azt illeti, arról cseveghetnénk. (Németh László)

Megszakított mondatrendű alárendelő összetett mondat.

Főmondata: No... arról cseveghetnénk, utalószava az arról mutatónévmás;

a mellékmondat vonatkozó névmási kötőszós komplex tekintet- és állandó határozói mellékmondat.

10. Azok közül való vagyok, akik reggelenként kiássák magukat a fáradtság homokjából... (Váci Mihály)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondat utalószava a névutós többes számú főnévi mutatónévmás: azok közül – a névszói-igei állítmány bővítménye;

a mellékmondat akik vonatkozó kötőszós eredethatározói mellékmondat.

11. Kinek testtel kell a sírba menni, koszorú jut néki s gyertya hamva. (Weöres Sándor)

Fordított mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondat utalószava a személytelenül használt neki személyragos határozószó;
a kinek főnévi vonatkozó névmási kötőszós mellékmondat a főmondat állítmányának részeshatározóját fejt ki mondat alakjában.

12. Kinek esik tőle baja, hogy a magyar nótát hallja? (Arany)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondat utalószava a személytelenül használt tőle személyragos határozószó;

a hogy kötőszóval kapcsolt mellékmondat a főmondat hiányzó határozóját – komplex ok-, eredet- és állandó határozóját fejezi ki.

13. De mennél csúfabb mélybe hull le szolgád, annál világosabb előtte orcád. (Babits Mihály)

Megszakított mondatrendű alárendelő összetett mondat: a mellékmondat a de kötőszó után ékelődik be a főmondatba, amely szövegszinten ellentétes az előzőleg mondottakkal.

A főmondat utalószava az adessivusi esetragos annál főnévi mutatónévmás, amely a világosabb középfokú melléknévi állítmány determinánsa.

A mennél vonatkozó névmási határozószói kötőszós mellékmondat a főmondat állítmányának hiányzó középfok melletti hasonlító határozóját fejt ki mondat alakjában.

14. Habár ez többé nem divat ma, nyújsd búcsúkra szép kezed. (Heltai Jenő)

Fordított mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban nincs utalószó, nem is tehető ki;

a mellékmondat sajátos tartalmú, megengedő mellékmondat, habár kötőszóval kapcsolódik a főmondatához.

Jelzői mellékmondatok:

1. Oly édes volt a bánatom, hogy dallá csordult ajkamom. (Juhász Gyula)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondat utalószava az oly melléknévi mutató névmás, a névszói-igei állítmány névszói részének determinánsa;

a hogy kötőszós mellékmondat következményes jellegű, fokhatározói értékű minőségjelzői mellékmondat.

2. Annyi irigyem van nekem, mint a fűszál zöld mezőben. (Népdal)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondat utalószava az annyi számnévi mutató névmás, az alany mennyiségjelzője;

a mellékmondat mint kötőszós hasonlító jellegű mennyiségjelzői mellékmondat.

3. Ez a racionális belátás az oka annak, hogy Nagy Lajos, ez a kritikus elme a proletariátus szabadságharcához csatlakozott. (Kosztolányi)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondat utalószava a genitívusi esetragos annak főnévi mutató névmás, a névszói állítmány hátravetett birtokos jelzője; a hogy kötőszós mellékmondat következményes értelmű birtokos jelzői mellékmondat.

4. ...hol van az éj, amikor még vígan szürkebarátot ittak a fürge barátok a szépszemű karsu pohárból? (Radnóti Miklós)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatból hiányzik az az utalószó, de kitehető, mégpedig kétféle helyzetbe is: az éj alany elé kijelölő jelzőként vagy utána értelmezőként;

a mellékmondat tehát felfogható kijelölő jelzőinek is, értelmező jelzőinek is; az amikor vonatkozó névmási határozószói kötőszó időhatározói értelmet ad a jelzői mellékmondatnak.

5. Én, kit ennyi szenvedéssel megrakott a földi lét, mit zavarnám bánatimmal kék szemek szelíd egét? (Vörösmarty)

Megszakított mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban utalószó nincs, de kitehető a mutató névmási az az alany után értelmezői helyzetbe (a személynévmási alany ugyanis nem vehet maga elé jelzőt);

a kit vonatkozó névmási kötőszós mellékmondat azonosító értelmező jelzői mellékmondat.

6. Az anyag egyik legtitokzatosabb gyermeke volt ő, azé az anyagé, amit oly kíváncsisággal, rejtelemre-éhesen... vizsgált és kutatott... (Juhász Ferenc)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondat utalószava a nyomósító szerepű birtokos jelzői

értelmezővel (anyagé) birtokjeles alakban egyeztetett kijelölő minőségjelzői szerepű azé főnévi mutató névmás;
az amit (amelyet helyett álló) vonatkozó névmási kötőszós mellékmondat minőségjelzői mellékmondat.

7. És méne a pusztába, hol a sáskák a gyér fű szomjas zöldjét mind levásták. (Babits Mihály)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban nincs utalószó, de kitehető a pusztába helyhatározó mögé értelmezői helyzetbe az oda mutató névmási helyhatározószó;

a végjelentésű helyhatározót azonosító értelmező jelzői mellékmondatot a hol vonatkozó névmási határozószói kötőszó kapcsolja a főmondathoz.

8. Ki most fejedet kebelemre tevéd le, holnap nem omolsz-e sírom fölibe? (Petőfi)

Fordított mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban nincs utalószó, de beleérthető a főnévi mutatónévmási az a mondat odaértett te alanyának az értelmezőjeként (= nem omolsz-e... te, az, ki most fejedet...); a főnévi vonatkozó névmási ki kötőszóval kapcsolt mellékmondat tehát a főmondat odaértett alanyát azonosító értelmezőt fejt ki mondat alakjában.

9. Az életrajzom ennyi lesz csak: született és meghalt a jámbor. (Ady)

Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban nincs utalószó, de kitehető a számnévi mutatónévmási annyi a névszói-igei állítmány névszói részének, az ennyi közelre mutató számnévi névmásnak azonosító értelmezőjeként;

az azonosító értelmező jelzői mellékmondat kötőszó nélkül kapcsolódik a főmondathoz.

10. Holdvilágos éjjelenkint, mikor a víz fodra csillog, maradozó csattanással fehér sulyka messze villog. (Arany)

Megszakított mondatrendű alárendelő összetett mondat.

A főmondatban nincs utalószó, de odaérthető az olyankor, akkor az éjjelenkint időhatározó értelmezőjeként; a mellékmondat időhatározói értelmezőt fejt ki, a mikor vonatkozó névmási időhatározószó kapcsolja a főmondathoz.

Példamondatok:

- I.
  1. Nem érez, aki érez szavakkal mondhatót. (Vörösmarty)
  2. Kit magam fölé akarok, az lábamhoz borul. (Somlyó Zoltán)
  3. Nem érti a csúcs érveit, ki nem a mélyből érkezik. (Illyés Gyula)
  4. Kell, hogy még lelkem régi hitek gyújtásák. (Ady)
  5. Drága oltás, hol a kín a kínnak titkos orvosa. (Babits Mihály)
  6. Oly szomorú, ha nemes fát tép ki a szél gyökerestül. Fájdalmas, ha a mű csonka lesz, abbamarad. (Weöres Sándor)
  7. Fészkének méltó madara legyen, amit a lélek kibocsát! (Illyés Gyula)
  8. Csak az megváltó, aki használ. (Szabó Lőrinc)
  9. Nem férfi, aki nem küzd a hon ellenségivel. (Vörösmarty)
  10. ...most a szó olyan legyen, mint a hegyen Krisztus szava: évezredek hője, hava. (Ady)
  11. Lova, mint a madár, maga, mint a tündér. (Zrínyi Miklós)
  12. Baudelaire-ra emlékezni annyi, mint önvizsgálatot tartani szenvedő, gyötrött szívünkben. (Juhász Ferenc)
  13. A díj azé, aki akar! (Kosztolányi)
  14. Olyan ez majdnem, egészen olyan ez, mint a szerelem... (Szabó Lőrinc)
  15. Csak annyi a tüzelő, hogy éppen kitart tavaszig. (Köznyelv)
  16. Az a bárány, akit rónak; az az asszony, akit szólnak. (Népdal)
  17. Mit tenni hátra van még, magamra vállalom. (Vörösmarty)
  18. Csak azt szánom-bánom: tőled el kell válnom. (Népdal)
  19. Amennyit a szív felfoghat magába, sajátunknak csak annyit mondhatunk. (Vörösmarty)
  20. Nézd, hogy karikázik mezei szagokkal a tavaszi szél. (József Attila)
  21. Nem szeretem én, ha nekem parancsolgatnak. (Sarkadi Imre)
  22. Mindenki annyit ér, ahogy betölti hivatását. (Arany)
  23. Úgy hallottam, kisangyalom, véled esett el a ló. (Népdal)
- II.
  1. Arra járjunk, arra, merre furulyáznak, merre a legények éjjel-nappal járnak. (Népdal)
  2. /A gólya/ Ahová fészket rak, oda nem üt a mennykő. (Gárdonyi)
  3. Hol sok bátor porba hullott, gyenge s gyáva csak sohajt ott. (Vörösmarty)
  4. Csak addig élsz, amíg kívánni tudsz. (Heltai Jenő)
  5. Sírj, üvölts, ha harcra gyenge már a kéz. (Vörösmarty)
  6. Hogy Júliára talál, így köszöne neki. (Balassi Bálint)
  7. Én eltűnök, mint gyenge szélfúvat. (Kosztolányi)
  8. Megvallattak, hogy vérzett a húsunk. (József Attila)

9. Úgy elandalodtak önnön tökéletességük borától, hogy a szent és szilárd igék szájukban porladozni kezdtek. (Garai Gábor)
10. Csak azért szeretek folyó partján lakni: oda jár a rózsám a lovát itatni. (Népdal)
11. Azért, hogy néked kása nem jutott, kár a világot rossznak mondanod. (Weöres Sándor)
12. S hogy gyöngé ujját meg ne szúrja, aranygyűszűt viselt az ujja. (Babits Mihály)
13. Rakd meg, rózsám, rakd meg lobogó tüzedet, hadd melegítsem meg gyenge kezeimet. (Népdal)
14. ...Azzal tartották a többiekben is a lelket, hogy ha összetartanak, győznek. (Veres Péter)
15. Én úgy szeretnék népem mesélő emlékezetében örökre megmaradni, ahogy ma a beszédben példa- s bölcsességképpen közmondást szoktak bólogatni. (Váci Mihály)
16. Aki siet, abból nem lesz okos ember. (Gárdonyi)
17. Úgy szeretnék azzá válni, kinek az élet teher. (Ady)
18. Akit szeretek, annak könnyet, fájdalmat tudok kölcsönadni. (Ady)
19. Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj. (Radnóti)
20. Szerethetél volna, ha szép nem voltam is, mert én szerettelek, ha szegény voltál is. (Népdal)
21. Úgy félek, hogy ezt a homályos, ódon, vén bánatot egy éjjel elveszítem. (Kosztolányi)
22. Attól váljon el az ember, akivel kedvére veszekedni tud? (Illyés Gyula)
23. Jaj azoknak, kik álmodt szönek rólam... (Ady)
24. Meg kell ismernem minden emberit, ha üdvözít, ha pokolra taszít. (Szabó Lőrinc)
25. Bot Péter szívébe esék több bátorság, mint mennyit ilyenkor enged az okosság. (Zrínyi)
26. Akár záporban ázzatok, most már nyíljon ki szárnyatok s cikázatok, cikázatok, édes magyar szavak! (Hidas Antal)
27. Hiszek abban, hogy élni érdemes. (Babits Mihály)
28. Csupa szépségben és gyönyörben járván mégis csak arra fogsz gondolni gyáván: ez a sok szépség mind mire való? (Babits Mihály)
29. Mi vagyok én, ha a planéta csak egy bevérzett margaréta! (Nagy László)
30. Senki se jobb európai és műveltebb ember azáltal, hogy a szerves vegytant organikus kémiának nevezi. (Kosztolányi)

- III. 1. Oly undok ma a búsulás, mint sötét csuha-hurcolás. És oly szép ma az öröm, mint leányokon a piros ing. (Nagy László)
2. Nékem olyan asszony jó: télen számár, nyáron ló. (Népdal)
3. ...annyi vér se maradt benne, mennyi egy szünyognak egyszer elég lenne. (Arany)
4. Mindenki annak a bokájába mar, akiébe bír... (Weöres Sándor)
5. Van kor, mikor még kell keresni is az elbukást, az elbukottakat, mert bukásukban ők vitték tovább az igazságot. (Illyés Gyula)
6. Zola az első író, akinél a tömeg is él. (Ambrus Zoltán)
7. Az Úr Illésként elviszi mind, kiket nagyon sújt és szeret. (Ady)
8. Ne higgy a gögös, zordon Oktatónak, ki fékezésre és túsra nógat. (Heltai Jenő)
9. És nézd, világ, e rongy komédiát, hol csüggedt nézők a legneme-sebbek, hol eladnak sok munkás-milliót cudar, eladó úri keve-seknek. (Ady)
10. Mely sok szívnek keserű gyötirelem, legyen neked édes a szerelem. (Vörösmarty)
11. Én, tollavesztett vén madár, ki átdideregtem a telet, talán utolszor üdvözöllek: szervusz, te kedves kikelet. (Heltai Jenő)
12. Ajkam annyiféle hang ostromolja, hogy már néma. (Babits Mihály)
13. Olyan idők jöhetnek, hogy jó lesz megkapaszkodni a fűben, ebben a lenti világban. (Illyés Gyula)
14. S olyan tarkák, merevek a fák, ahogy pingálná egy kisdíák. (Babits Mihály)
15. Akit egyszer én eleresztettem, az a madár vissza sose reppen. Lombom, ami elhullt, sose hajt ki. (Babits Mihály)
16. Esők után, melyek borúba vonták a házakat és lelkeket, oly csodálatosak a fellegek. (Juhász Gyula)
17. S most, hogy a szél össze-vissza tépte, úgy tennétek, mint az emberek? (Tompa Mihály)
18. Akit otthon vetett ággyal nem várnak, minden bokor szállást ad a betyárnak. (Tompa Mihály)
19. ... (Vajda János) ezeknek felét élete legutolsó szakaszában írta, akkor, amikor az akadémikus poéták csak szánalommal beszéltek róla. (Bródy Sándor)
20. Ó, ennyi karral, ami itt lehullott, világokat dönthettünk volna meg. (Vörösmarty)
21. Minden gyűlölség szálljon most felétek, kik a szabad jövődöt félítek. (Juhász Gyula)
22. Aki elment, mindenkit szépnek látunk. (Ady)

23. Visszafojtott szenvedélyekkel vánszorogni éppoly keserves, mint szabadjára eresztett szenvedélyek közt morzsolódni. (Weöres Sándor)

A mellérendelő összetett mondat

A mellérendelő összetett mondat elemzése során meghatározandó:

1. A mellérendelő viszony faja (lásd a halmozott mondatrészeknél).
2. A viszony jelöltsége vagy jelöletlensége.

Minták:

Kapcsolatos mondatok:

1. Sírát engem a madár is, lehajlik értem az ág is. (Népdal)
Mellérendelő összetett mondat.
Tagmondatai között a viszony összefoglaló kapcsolatos, amit az is, ... is páros kötőszó jelöl.
2. Nemcsak a lány, meleg öl csal, nemcsak a vágy, de odataszít a muszáj is. (József Attila)
Mellérendelő összetett mondat.
A tagmondatok között ellentétesen hozzátoldó kapcsolatos viszony van, ezt a nemcsak..., de...is kötőszó jelöli (első tagja a halmozott alanyok előtt megismétlődik).
3. Hol homok nincsen, hol mészre kell várni... (Gárdonyi)
Mellérendelő összetett mondat.
A tagmondatok között megosztó kapcsolatos a viszony, ezt a hol..., hol páros kötőszó jelöli.
4. Bú ebédem, bú vacsorám. (Népdal)
Mellérendelő összetett mondat.
A tagmondatok összefoglaló kapcsolatos viszonyban állnak, ezt kötőszó nem jelöli, de odaérthető az is, ...is páros kötőszó.

Ellentétes mondatok:

1. Szabó Lőrincnek csak a testét falta fel a föld, de művét nem eszi meg a föld és az idő. (Juhász Ferenc)
Mellérendelő összetett mondat.
A tagmondatok közötti viszony szembeállító ellentétes, ezt a de kötőszó jelöli.
2. Nem anyától lettél, rózsafán termettél. (Népdal)
Mellérendelő összetett mondat.
A tagmondatok közötti viszony kizáró ellentétes, kötőszó nem jelöli.
3. Az ember simító tenyér, csak néha bánat húzza le. (Ladányi Mihály)
Mellérendelő összetett mondat.
A tagmondatok közötti viszony megszorító ellentétes, ezt a csak kötőszó jelöli.
4. Nem az énekes szüli a dalt, a dal szüli énekesét. (Babits Mihály)
Mellérendelő összetett mondat.
A tagmondatok közötti viszony kizáró ellentétes, kötőszó nem jelöli, de odaérthető (= hanem).

Választó mondatok:

1. Vagy sikerül végre bevennünk a várat, vagy kiontott vérünk a kövekre szárad. (Arany)
Mellérendelő összetett mondat páros (vagy..., vagy) kötőszóval.
A tagmondatok közötti viszony kirekesztő választó.
2. Vagy menj el mellőlem, vagy ülj le melléjem. (Népdal)
Mellérendelő összetett mondat páros kötőszóval.
A tagmondatok között megengedő választó viszony van.
3. Vagy lesz új értelmük a magyar igéknek, vagy marad régiben a bús magyar élet. (Ady)
Mellérendelő összetett mondat páros kötőszóval.
A tagmondatok között kirekesztő választó viszony van.

Következtető utótagú mondatok:

1. Süket a föld, nem érzi hátán hadak alázó dobogását. (Babits Mihály)

Mellérendelő összetett mondat.

A tagmondatok között következtető viszony van, kötőszó nem jelöli, de odaérthető: ezért, tehát.

2. Messze nekem innen oda járnai, így hát, rózsám, tőled el kell válni. (Népdal)

Mellérendelő összetett mondat.

A tagmondatok közt a viszony következtető, ezt az így, hát kötőszók együttese jelöli. (az így ugyanis még őszi eredeti határozószói szerepét, ezért társul hozzá a hát kötőszó).

3. Az Ember vérezik: szeressétek őt! (Juhász Gyula)

Mellérendelő összetett mondat, következtető utótagú. A viszonyt nem jelöli kötőszó, de odaérthető a hát: szeressétek hát...

4. Míg lélegzel, addig vagy boldog, próbáld meg fuldokolva is. (Devecseri Gábor)

Többszörösen összetett mondat. Az első tagmondat időhatározói mellékmondata a másodiknak, hozzájuk következtető viszonyban kapcsolódik a harmadik tagmondat, a viszonyt kötőszó nem jelöli, de kitehető: próbáld hát meg...

Magyarázó utótagú mondatok:

1. Uram, békíts ki magaddal s magammal, hiszen te vagy a béke. (Ady)

Mellérendelő összetett mondat.

A tagmondatok között okadó magyarázó viszony van, ezt a hiszen kötőszó jelöli.

2. Ne keseregj, fülemüle, gerlice: a te bajod az enyémhez semmi se. (Arany)

Mellérendelő összetett mondat.

A tagmondatok között okadó magyarázó viszony van; kötőszó nem jelöli, de odaérthető a hiszen.

3. ...Rágyújtottam pipára...Azaz rágyújtottam volna... (Petőfi)
A két mondat között szövegszinten helyreigazító magyarázó viszony van, ezt az azaz kötőszó jelöli.
4. Ahol én elmegyek, még a fák is sírnak: gyenge ágaikról a levelek hullnak. (Népdal)
Többszörösen összetett mondat.
Az első tagmondat helyhatározói mellékmondata a másodiknak; e kettőhöz kifejtő magyarázó viszonyban kapcsolódik a harmadik tagmondat kötőszó nélkül.

Példamondatok:

- I. 1. A szívem semmire se vágyik, és rikatom az őszi bánat furulyáit. (Kosztolányi)
2. Az árgyélus kismadár nem száll minden ágra; én sem fekszem mindennap szép paplanos ágyra. (Népdal)
3. Nincsen fehér fecske, nincs jámbor menyecske. (Népdal)
4. Nemhogy elromlott volna volna annyi gyöngéd kényeztetés által, sőt mindez csak szelídebbé, kedvesebbé tette őt. (Jókai)
5. Csöndes a kert, még szellő se fut ma, lelapul a lusta fű az útra. (Weöres Sándor)
6. A hús és vér hazug és mohó, de igaz és szelíd a csontváz. (Weöres Sándor)
7. Ti szavakra figyeltetek, én csak a dalra, csak a dalra. (Babits Mihály)
8. Az Isten ugyanis mindent ad, csak érte kell nyúlni, mikor az emberek nem látják. (Gárdonyi)
9. Nem szánt-vet az égi madár, mégis eltartja a határ. (Népdal)
10. Az egész határ, az egész táj a bőség képét mutatta, csak éppen az embernek nem volt mit ennie. (Veres Péter)
11. Korunk lehetne emberi, csak meg kellene menteni. (Juhász Ferenc)
12. A mindenséget vágyom versbe venni, de még tovább magamnál nem jutottam. (Babits Mihály)
13. Ma barna fűrtöm, ámde holnap meglátom rajta a deret. (Kosztolányi)
14. Az élet, az nagyon rövid, de jaj, oly lassan múlik el. (Kosztolányi)
15. (Jupiter) Az észet a fej kis szögletébe száműzte, a test többi részét egészen átengedte a szenvedélyeknek. (Erasmus Rotterdamus – Kardos Tibor)
16. Szaladj tőlem, átkozz, gyűlölj, avagy légy rám ujjongva büszke. (Ady)
17. Mindegy! A világ süllýed, vagy én lettem halott. (Babits Mihály)

18. Való-e a világ köröttem, vagy tán az álom a való? (Kosztolányi)
19. Vagy igaz világ lesz, vagy nem lesz itt semmi. (Ady)
20. Rigócska rikkán, vagy kakukk zeng fel innen-onnan. (Babits Mihály)
21. Mert még neked virulnod kell, ó hon, vagy szégyen rögzik minden fiadon. (Vörösmarty)
22. Vagy visszavívja ős hazánk szabadságát karunk, vagy érte küzdve, hű felek, egyért együtt halunk. (Garay János)
23. Dalom halkulva szólt és ringatón, de mélyén titkosan ott zsongott mégis a forradalom. (Juhász Gyula)

- II.
1. Az Istenhez gyenge szódat emeld: teveled lesz akkor az Isten. (Ady)
  2. Kiraboltál tavaszt, nyarat: énnékem semmi sem maradt. (Babits Mihály)
  3. Túlságosan jót akartam, hát rosszat cselekedtem. (Weöres Sándor)
  4. Volt nekem szeretőm falu végén kettő. Nem volt búzakenyér, meghalt mind a kettő. (Népdal)
  5. Már minden fájt – semmi se fájhat. (Váci Mihály)
  6. A fiú nem közönséges lélek. Tehát nem is jár közönséges utakon. Tehát nem is lehet megtalálni. Tehát hiábavalóság is keresni. (Mikszáth)
  7. Lassú nekem az élet – sokszorozd meg és adj a láznál lázabb lázokat. (Kosztolányi)
  8. Szólj, gondolj, tégy jót, s minden szó, gondolat és tett tiszta tükörként fog visszamosolygani rád. (Vörösmarty)
  9. Reszket pennám, nem írhatok; sír a szemem, nem láthatok. (Népdal)
  10. Örvendezzél, derék világ, te meg vagy váltva tudniillik. (Ady)
  11. De pávázhat a nap tolla már: kései nyár nem igazi nyár. (Babits Mihály)
  12. Verseimet ajánlom a falaknak: úgy írtam, ahogy nékem jólesett. (Weöres Sándor)
  13. Bolond hangszer: sír, nyerít és bűg. (Ady)
  14. Bogárka nép voltunk – csak kaparásztuk létünk dobozának fedelét. (Váci Mihály)
  15. A betűim elárvultak: senki sem írja tovább őket. (Tamkó Sirtó Károly)
  16. A leány hű nem lehet: férficsontból vétetett! (Vörösmarty)
  17. A vadász nem is jó ember: villámlani tud meg mennydörögni. (Gárdonyi)

18. Tavasz meg őszi így együtt, hó s az éjfékete holló: én sarjadó, te a begyült deres réthez vagy hasonló. (Juhász Ferenc)
19. A tudomány is olyan, mint a kurta takaró, vagyis rendszeren ott ér véget, ahol legjobban fázik az ember. (Tamási Áron)
20. Vágyakozni félek. A Teljesülés jön és meggyaláz. (Ady)
21. Egy ország – egy tölgy erőssége ellen semmiképp sem bizonyíték az acélfűrész. A tölgyek erejét a századok és a viharok mérik. (Illyés Gyula)
22. Vigyázatok ma jól, mikor beszéltek, és áhítattal ejtsétek a szót, a nyelv ma néktek végső menedéktek. (Reményik Sándor)
23. Szárnyra, fiatal sas, mit ér a föld porához tapadni? (Babits Mihály)

A többszörösen összetett mondat

A többszörösen összetett mondat elemzésekor meghatározandó:

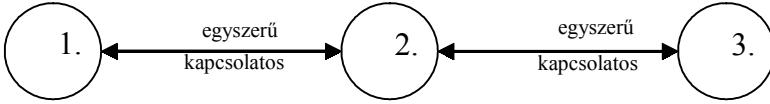
- I. A tagmondatok száma és sorrendje.
- II. A tagmondatok nyelvtani értéke:
  1. főmondat;
  2. mellékmondat.
- III. A mondat szerkezete, azaz a tagmondatok közötti viszony:
  1. mellérendelő:
    - a) főmondatok között;
    - b) mellékmondatok között;
  2. alárendelő:
    - a) főmondat és mellékmondata között;
    - b) mellékmondatok között;
  3. a tagmondatok összetartozását jelölő nyelvi eszközök:
    - a) kitett vagy odaértett utalószó;
    - b) kitett vagy hiányzó kötőszó;
  4. az egyes mellékmondatok faja.
- IV. A mondat szerkezeti ábrája.

Minták:

1. ^IOktóber ága vállaimra palástot levélből borít, ^Iharangok zúgnak álmaimban, ^Bnyelvükkel szívemet verik. (Nagy László)
Három tagmondatból álló többszörösen összetett mellérendelő mondat.

A tagmondatok főmondatok, közöttük a viszony egyszerű kapcsolatos, jelöletlen.

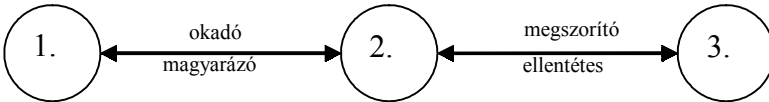
Ábrázolva:

2. |¹Összedült párnámon kínosan forgódom: |²nem tudok aludni, |³pedig volna módom. (Arany)

Három tagmondatból álló többszörösen összetett mellérendelő mindat. A tagmondatok főmondatok, de közöttük a viszony nem egynemű. Az 1. és a 2. tagmondat között jelöletlen okadó magyarázó viszony van (odaérthető a hiszen kötőszó); a 2. és a 3. között a viszony megszorító ellentétes, a pedig kötőszóval jelölve.

Ábrázolva:

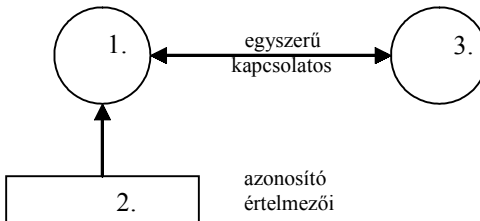
3. |¹Az álmok sjkos gyöngyeit szorítsd, |²ki unod a valót: |³hímezz belőlük fázó lelkedre gyöngyös takarót. (Babits Mihály)

Három tagmondatból álló alá- és mellérendelő többszörösen összetett mondat.

Az 1. és a 3. tagmondat főmondat, a 2. mellékmondat.

Az 1. tagmondatnak azonosító értelmező jelzői mellékmondat a második, a főmondat odaértett te alanyának az értelmezőjét fejt ki mondat alakjában; az első két tagmondat és a harmadik között jelöletlen egyszerű kapcsolatos viszony van.

Ábrázolva:

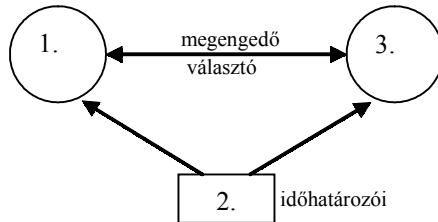

4. ¹Ősz volt már akkor, ²vagy csak szíveinkből hullatta levelét a megpörkölt remény, ³amikor elvesztett ütközet után ő meghalt. (Illyés Gyula)

Három tagmondatból álló alá- és mellérendelő többszörösen összetett mondat. Az 1. és 2. tagmondat főmondat, közöttük, vagy kötőszóval jelölt megengedő választó viszony van.

A 3. tagmondat közös tartamjelentésű időhatározói mellékmondata mindkét főmondatnak, bár utalószó csak az elsőben van, de a másodikba is beleértendő; az amikor vonatkozó névmási időhatározói kötőszóval kapcsolódik a főmondatához.

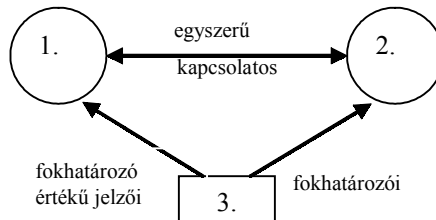
Ábrázolva:

5. ¹Oly nagy a szeretet lángja, ²és az égést úgy kívánja, ³hogy kifogyni sose fog. (Szent Bernát – Babits Mihály)

Három tagmondatból álló alá- és mellérendelő többszörösen összetett mondat. Az 1. és 2. tagmondat főmondat, közöttük a viszony jelölt egyszerű kapcsolatos. A 3. tagmondat mindkét főmondatnak alá van rendelve, de nem azonos módon: az elsőnek fokhatározó értékű jelzői, a másodiknak fokhatározói mellékmondata, amint azt a kitett főmondati utalósók (oly, illetőleg úgy) is mutatják.

Ábrázolva:

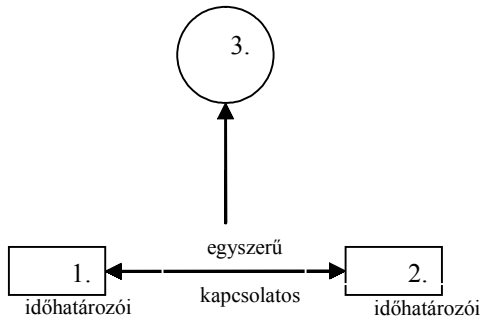

6. ¹Mikor mindenki elhagyott, ²mikor a lelkem roskadozva vittem, ³csöndesen és váratlanul átölelt az Isten. (Ady)

Három tagmondatból álló alárendelő többszörösen összetett mondat. Az 1. és 2. tagmondat mellékmondat, a 3. főmondat.

A főmondatban nincs utalószó, de odaérthető az akkor, amely mindkét mellékmondatra utal: mikor vonatkozó névmási kötőszós tartamjelentésű időhatározói mellékmondatok, egymással jelöletlen egyszerű kapcsolatos viszonyban.

Ábrázolva:

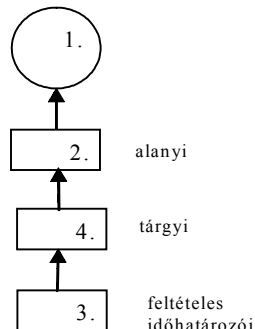
7. ¹Csak az szóljon, ²ki érzi azt, ³ha néma marad, ⁴valami nagy és szent dolgot elmulaszt. (Váci Mihály)

Négy tagmondatból álló többszörösen összetett mondat.

Az 1. tagmondat főmondat, a többi mellékmondat.

Az 1. tagmondatnak vonatkozó alanyi mellékmondata a második (utal rá a főmondatban az az); a 2. tagmondatnak tárgyi mellékmondata a negyedik (utal rá az azt); a negyediknek ha kötőszós feltételes időhatározói mellékmondata a 3. tagmondat (nincs rá utalószó, odaérthető: elmulaszt akkor).

Ábrázolva:

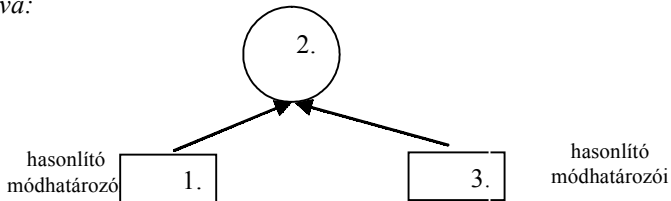
8. ¹Mint lanyha nyári eső, ²szeméből folyt a könny aláperegve tisztes szakállán, ³mint a gyöngy. (Arany)

Három tagmondatból álló többszörösen összetett mondat.

Az 1. és a 3. tagmondat mellékmondat, a 2. főmondat.

Mindkét mellékmondat a főmondatot determinálja, utalószó nem utal rájuk. Az 1. tagmondat a főmondat folyt igei állítmányának hasonlító módhatározóját (esetleg komplex mód- és fokhatározóját) fejt ki, a 3. pedig a főmondat aláperegve állapothatározójának hasonlító jellegű módhatározóját; mindkét mellékmondatot mint kötőszó kapcsolja a főmondatához.

Ábrázolva:

9. ¹Hogyha le tudnám írni szép szemed ²s volna bájord zengni friss erőm, ³hazugság, ⁴mondanak az emberek, ⁵földi arcot nem fest ily égi fény. (Shakespeare – Szabó Lőrinc)

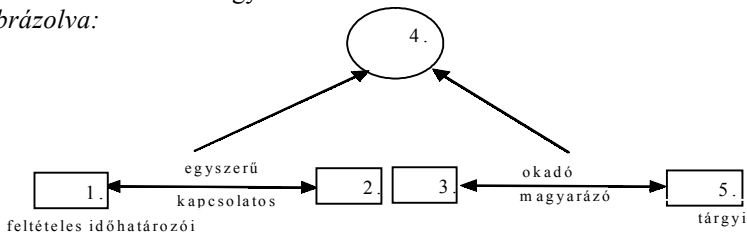
Öt tagmondatból álló többszörösen összetett mondat.

A 1., 2., 3., 5. tagmondat mellékmondat, a 4. főmondat.

A főmondatba két utalószó is beleérthető: 1) akkor – ez tartamjelentésű időhatározói mellékmondatra utal, s a hogyha kötőszóval kapcsolt, feltételes jellegű 1. és 2. tagmondat ad neki tartalmat, amelyek egymással egyszerű jelölt kapcsolatos viszonyban állnak;

2) azt – ez tárgyi mellékmondatra utal, s ennek is két tagmondat ad tartalmat: a 3. és az 5.; közöttük a viszony jelöletlen okadó magyarázó.

Ábrázolva:

10. ¹Bizony ma már, ²hogyan izmaim lazulnak, ¹úgy érzem én, barátom, ³hogyan a porban, ⁴hol lelkem és göröngyök közt botoltam, ³mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak szolgálja voltam. (Kosztolányi)

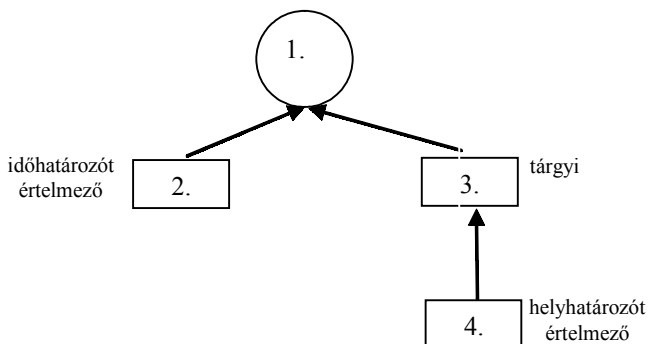
Négy tagmondatból álló többszörösen összetett mondat, kétszeresen megszakított mondatrenddel.

Az 1. tagmondat főmondat, a többi mellékmondat.

Az 1. tagmondatba beékelődik a 2., a 3. tagmondatba a 4.

Az első tagmondat időhatározójának az azonosító értelmezőjét fejt ki a hogy kötőszós 2. tagmondat; nincs rá utalószó, de odaérthető: ma már, olyankor vagy akkor. A főmondat úgy utalószava a 3. tagmondatra utal: ez a módhatározói utalószó ellenére tárgyi mellékmondat. A 4. tagmondat a 3. helyhatározóját értelmezi, nincs rá utalószó, de odaérthető: a porban, ott...

Ábrázolva:

11. ¹És lettem fáradt, fás lélek, ²akit ³ha elé teszik, ²se hat meg virág három napig, ⁴akkor meg hirtelen másik végletbe vág, ⁵és zokog egy felhorzsoltságot, ⁶mert vesztett édes érzetet vele az egyszerű parasztszabolgóm semmi kis levele. (Tóth Árpád)

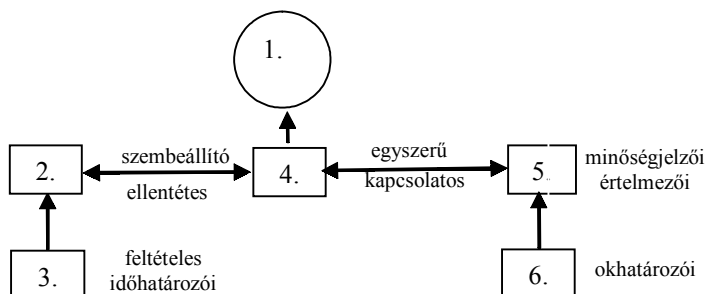
Hat tagmondatból álló többszörösen összetett mondat.

Az 1. tagmondat főmondat, a többi mellékmondat.

A főmondatban nincs utalószó, de odaérthető a névszói állítmány névszói részének értelmezőjeként az olyan (lettem lélek, olyan). Az utalószó minőségjelzői értelmezőre utal, s ezt három tagmondat is kifejti: a 2., 4. és 5. A 3. ha kötőszós feltételes időhatározói mellékmondata a 2. tagmondatnak, amelybe odaérthető az akkor utalószó (akkor se hat meg...), a mert kötőszós 6. pedig okhatározói mellékmondata az ötödiknek, amelybe kitehető az azért utalószó (zokog azért...).

Az egymással mellérendelő viszonyú értelmezői mellékmondatok között nem azonos a viszony: a 2. és 4. között szembeállító ellentétés, ezt a megkötőszó jelöli, a 4. és az 5. között pedig és kötőszóval jelölt egyszerű kapcsolatos.

Ábrázolva:

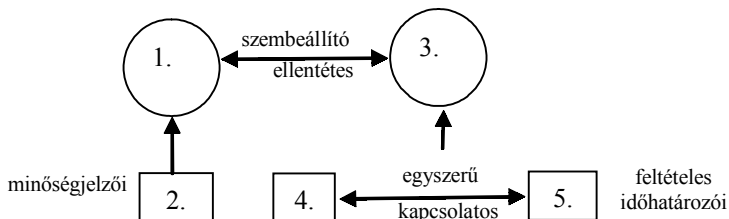

12. ¹A porszemet; ²mely csak magában áll, ¹elfűjja egy kis szellő, egy lehellet; ³de ⁴hogya összeolvad, összeső, ⁵ha a porszemekből szikla alakul: ³a fergeteg sem ingathatja meg. (Petőfi)

Öt tagmondatból álló többszörösen összetett mondat, megszakított mondatrendű. Az 1. és a 3. tagmondat megszakított főmondatok, a 2., 4. és 5. -mellékmondatok, a 2. az elsőbe, a 4. és az 5. a harmadik tagmondatba ékelődik be.

Az első tagmondatnak jelzői mellékmondata a 2. tagmondat, a beleértendő utalószóától függően vagy minőségjelzői (az olyan porszemet), vagy minőségjelzői értelmezői (a porszemet, az olyat, ...); a 3. tagmondat szembeállító ellentétés az első kettővel a neki alárendelt két feltételes időhatározói mellékmondattal együtt, amelyek a hogyha, illetőleg a ha kötőszóval kapcsolódnak hozzá, az igei állítmányához odaértendő akkor, abban az esetben utalószónak adva tartalmat; az utóbbi két mellékmondat egymással jelöletlen egyszerű kapcsolatos viszonyban áll.

Ábrázolva:

Példamondatok:

- I. 1. Lombtalan az erdő, a róna kopár, elvitte vidám cicomáit a nyár.
(R.Burns – Arany János)
2. Csillag esik, föld reng: jött éve csudáknak. (Arany)
3. Amíg ég a nap s visszajár a kométa: örök dolgok közé legyen neved beszótt. (Babits Mihály)
4. Terítve a föld, lakni tessék: éljünk dölgig e nagy tivornyán. (Ady)
5. Jól teszi, ha olvas, aki ráér, könyvet. (Arany)
6. Úgy érezte, azt hitte, hogy ez csak semmi. (Tömörkény István)
7. Madár dalolt, akác virágzott, mikor először láttalak. (Reviczky Gyula)
8. Boldogok a gyerekek, mert tudják, mi a szeretet. (Ady)
9. Hej, friss galamb, örülhetsz, mert szárnyad van s röptülhetsz.
(Népdal)
10. Mire az óra egyet üt, üres a híd – csend mindenütt. (Arany)
11. Megbolondulnál, ha tudnád, miket juttat eszembe a vándor, téli tele Hold. (Ady)
12. Az arca ráncot vet, a haja őszül, amint ti nézitek. (Babits Mihály)
13. Látja, nincs kitől, hát semmit se kér. (Váci Mihály)
14. Sokszor mondtam én azt néked, hogy ne szeress kettőt-hármat, mert egy is elég nagy bánat. (Népdal)
15. Minket követ, tudom, ki jó hírért félti. (Zrínyi Miklós)
16. Mind itt vagyunk, mind ide jöttünk, kik zörgetünk bezárt kilin-csen. (Kosztolányi)
17. Minthogy belőle egyéb nem maradt, szertem, ami körülötte volt.
(Szabó Lőrinc)
18. A nyugalomhoz az kell: tudja az ember, hányadán áll a világgal.
(Sütő András)
19. Ki lesz, ki, míg belőle egy porszem fennmarad, lánghévvvel égjen érted a súlyos föld alatt? (Vörösmarty)
20. Ami rajtam van, nem kértem, de adták. (Kosztolányi)
21. Ezek egész földet ellepik, mint hangyák avagy széles mezőt a sűrű kalangyák. (Zrínyi Miklós)
22. Kinek szava sok, épp azzal mutatja, hogy mily kevés a szíve indu-latja. (Szabó Lőrinc)
23. Rózsá az ifjúság, élvezd, amíg virágzik. (Ronsard – Szabó Lőrinc)
24. Vérzik a szívem, beteg a lelkem: emberek közt jártam. (Balázs Béla)
25. Az emberek elfeledték, hogy minden értelmes élet ott kezdődik, ahol az ige valóban testté lehet. (Illyés Gyula)
26. Nem a pacsirta fontos, csak a dal, mely a nem múló szent összhangba hal. (Juhász Gyula)

- II. 1. Sötét a bánya, és hideg a gyár, dohos a mûhely, és szûkek az utcák, hol a munkának népe hazajár, mikor megvívta napi háborúját. (Juhász Gyula)
2. Már kék selyembe pompázik az égbolt, tócsákban fürdenek alant a fák, a földön itt-ott van csak még fehér folt, a légen édes szellő szárnyal át. (Kosztolányi)
3. Mint a folyó, olyan a szenvedély: csobog, ha sekély, de hallgat, ha mély; a szerelem is, míg vígan cseveg, elárulja, hogy nem mélyről ered. (W. Raleigh – Szabó Lőrinc)
4. Betûre fogott az anyám, és jártam iskolába: de nem ízlett a tudomány – elég a magam butasága! (R. Burns – Szabó Lőrinc)
5. Búbamerültnek mondd: a bánat nem örök, a gond is elrepül, akár az örömök. (Ezeregyéjszaka – Vajkai Ákos)
6. Kiáltsa szám, üzenje versem, amit legjobban fáj üzenni, hogy mennyire senki és semmi vagyunk! (Babits Mihály)
7. Miért nem tudok sírni, bõgni, hogy megvénül apám, anyám anélkül, hogy megsimogatnám az arcukat, mint hajdanán! (Weöres Sándor)
8. A hold, bár szelíd világa, csak múló kék csalfa lángja: fogy s telik, mint kedve jó, hû leánykák képe õ. (Vörösmarty)
9. Vigyázz, hogy világosat gondolsz-e vagy sötétet, mert amit gondoltál, megteremtetted. (Weöres Sándor)
10. A szó elhangzik, a belé lehelt energiától függ, hogy darabokra törve hull-e a földre, vagy ragyogva csengõn megáll a levegõben, forogni kezd és borotvaéles szárnyaival letarolja a megalkuvás dudnövényeit. (Illyés Gyula)
11. Lám, megmondtam, bús gerlice: ne rakj fészket út szélire, mert az úton sokan járnak – kis fészkedre rátalálnak. (Népdal)
12. Csak verseid [Ady verseit] suttozjuk néha fájva, hogy érezzük, volt egyszer élet itt, és higgyük, hogy nem sirtál tán hiába, hogy valahára megvirrad megint. (Juhász Gyula)
13. És más hon áll a négy folyam partjára, más szózat és máskeblû nép; s szebb arcot ölt e föld kies határa, hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép. (Kölcsey Ferenc)
14. Váratlan zápor zengett át a tájon, mint szeretõk között a hirtelen pörpatvar, mely csak arra jó, hogy fájjon és még forróbb legyen a szerelem. (Babits Mihály)
15. ... De jó most elfeledni, hogy az élet rút és vad dolog, hogy itt, amennyi arc van, megannyi csúnya harc van... (Tóth Árpád)

16. ... Tudom már, mit jelent, ha kezed hajadra lebben, bokád kis bille-
nését is őrzöm a szívemben, s bordáid szép ívét is oly hűvösen
csodálom, mint aki megpihent már ily lélekző csodákon. (Radnóti
Miklós)
17. Ne járj a mezőn, temető van ott, ne menj a tóra, vértől áradott;
toronytetőkön nézve nyughelyet, tüzes üszökbe léphetsz, úgy
lehet. (Tompá Mihály)
18. De hinni kezdem, hogy dicső napoknak érzük maholnap fényes
hajnalát, midőn a népek mind felemelik a föld porába gázolt fejü-
ket, s végigmennydörgik a föld kerekén: „Legyünk rabokból is-
mét emberek!” (Petőfi)
19. Legyünk nagyok, amint illik mihozzánk, hogy az isten gyönyör-
ködve nézzen ránk, s örömeiben mindenható kezével fejünkre örök
áldást tetézzon. (Petőfi)
20. Ha én a gyöngyvirágos hant alatt nem álmodom, csak fekszem
majd hanyatt, kívánom, és ez testamentumom: ... hogy meg ne
értse többé senki sem, miért vérzett el lassan a szívem, miért volt
nékem fájó, ami szép, s a fiatalság tavaszi ízét miért érezte fanyar-
nak a szám, s az asztal végén, vidám lakomán mért sírtam én, mint
az elátkozott: ne értsétek meg azt, ti boldogok! (Juhász Gyula)
21. Most úgy érzem, hogy sírni kellene, amint sír néha az ég bús
szeme, ha nem tör ki az égiháború, s a vajúdó felhő oly szomorú,
mintha robbanna a tüzes patak már – s csak vár. (Kosztolányi)

A mondatátszövődés

Az elemzés során meghatározandó az „átszövődő” mondatrész szórendi helye:

A mellékmondatból kiemelt mondatrész:

1. megelőzi a főmondatot;
2. a főmondatra következik (de megelőzve a mellékmondat kötőszavát.)

Minták:

1. Házamról jobb, ha elhurcolkodom. (Tompá Mihály)
Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat, alanyi mellékmondat.

A mellékmondat házamról helyhatározója a főmondat elé kerül, ehelyett: Jobb, ha házamról elhurcolkodom.

2. Én még nem tapasztaltam télen, hogy villámlott volna. (Köznyelv)
Egyenes mondatrendű alárendelő összetett mondat.
Tárgyi mellékmondatának télen időhatározója a főmondat végére került, a kötőszó elé; ehelyett: nem tapasztaltam, hogy télen villámlott volna.

Példamondatok:

1. Mily irigyen nézte másnak, a legutolsó kapásnak, hogy mohos a szája széle...(Arany)
2. ... levelet a távoli faluból kilovagoló meztlábás postás legény jó, ha havonta bead egyet. (Illyés Gyula)
3. Ahol túl nagy erények vannak, ott világos, hogy valami büzlik. (B. Brecht – Nemes Nagy Ágnes)
4. A lázadó legjobb, ha megadja magát. (Németh László)
5. Nagy énekmondásnak tudom, mi az ára. (Ady)
6. Boszorkányoknak a sötétség országa rég ideje a', hogy birtoka, tanyája. (Petőfi)
7. A könyv hősének szülei, a tehetős Sorelék jó, ha vasárnap esznek húst, pedig malmuk is van. (Illyés Gyula)
8. Az ilyen összeboronált házasság ritka, hogy sikerüljön. (Köznyelv)
9. De őket ritkaság, hogy kutat javítani küldjék. (Németh László)
10. Látom az életem, nem igen gyönyörű. (Népdal)
11. Ilyen famíliákból nagy ritkaság, ha egyszer az anyatermészet egy demokratát vet ki. (Mikszáth Kálmán)

A kihagyásos többszörösen összetett mondat

Az elemzés során meghatározandó:

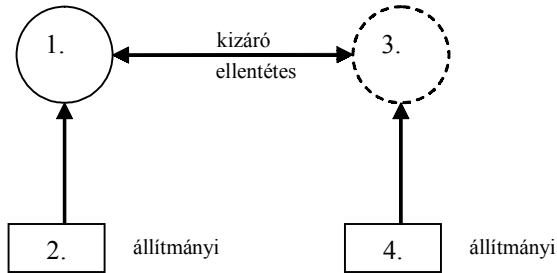
1. Az elmaradó tagmondat és annak reprezentánsa.
2. Viszonya a tagmondatokhoz.

Minták:

1. |¹Nem az a legény, |²aki üt, |³hanem |⁴aki állja. (Szólás)
Négy tagmondatból álló többszörösen összetett mondat.
Az 1. tagmondat főmondat, amelynek vonatkozó állítmányi mellékmondata a 2. tagmondat. Ezekkel kizáró ellentétes vi-

szonyban áll az odaértendő és a hanem kötőszó képviselte 3., főmondat értékű tagmondat (hanem az a legény), amelynek szintén vonatkozó állítmányi mellékmondata van, a 4. tagmondat.

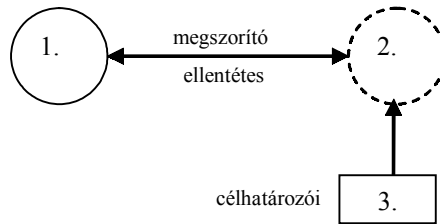
Ábrázolva:

2. |¹Szeretnék fájdalom- esetben bujdosni, szökní, sírni, fájni, |²de |³hogý ez a csürhe nevéssen? (Adý)

Három tagmondatból álló többszörösen összetett mondat. Az 1. tagmondat főmondat. Ezzel értelemszerűen megszorító ellentétes viszonyú az odaértendő 2. főmondat, amelyet a de kötőszó képvisel: ...de azért tegyem- e; ennek van alárendelve a célhatározót kifejtő, hogy kötőszós 3. tagmondat.

Ábrázolva:

Példamondatok:

1. [A rab gólya] Szárnya mellé dugta orrát, messze nézne, de ha nem lát! (Arany)
2. Nem mindig az a fontos, hogy mit mond az ember, hanem hogy ki az az ember, aki mondja. (Illyés Gyula)
3. Én is hajó vagyok, de melynek minden ízét a kínok vasszöge szorítja össze testté .... (Tóth Árpád)
4. Leomolnak bálványok, trónok, égi-földi szentek, de nem amit a munka megteremtett. (Illyés Gyula)

5. Megyünk, és fáj a vándorlás magánya, és hogy kemény kövektől zord az út. (Juhász Gyula)
6. A tudós szerepe nem az, hogy vezessen, hanem hogy fölvilágosítsa azokat, akiknek föladatuk a cselekvés. (A. Meillet – Kosztolányi)
7. Tele vagyok, dallal vagyok tele, nem , mint virággal a rét kebele, nem, mint sugárral, csillaggal az ég: de tartalmával a „poshadt fázék”... (Arany)
8. Mít akar [Lajos király], nem mondta, csak, hogy egész hada másnap ebéd tájon körül a domb mellett négyszögben felálljon. (Arany)
9. Bizonyára jó egy jó mesterembernek. De akinek van apja meg anyja, hogy fussanak és vigyázzanak, mit csinálnak a kölykükkel. (Tersánszky J. Jenő)
10. Még csak mártír-fényt sem akartam, csak amiről a sors tehet: odaadni magamtól szépen ezt a nem kért, kicsúfolt semmit, forradalmas lelekemet. (Ady)
11. ...Még harmonikázni is megtanult kedvéért, és szombat estéken ott szuszogtatta-húzgálta leánycsábító szerszámát a kőrisfa alatt a konyhaablaknál, de soha hogy a Hanka kinézett volna az ablakon. (Mikszáth Kálmán)

Jegyzet